Początki

Epoka drewniana

Zrazu drzewo, róg, kość.

Potem krzemień. Zrazu pęknięcia znać potem szlifowanie

Wszędzie epoka kamienna. U nas w M. Azyi, Grecyi

Itali. w Egipcie noże rytualne krzemienne

Epoka kulturna – nie chronologiczna.

Złoto, miedź w stanie czystym, potem dobyte z rudy, z kamieni. Złoto za miękkie. Miedź czysta i z cyną zmieszana = brąz. Epoka brązowa. Nie wiemy kiedy użyto żelaza.

Przemysł

1) Tkanie, szycie, zaplatanie mat, barwienie nici i krzyżowanie. Krosna raczej niż warsztat tkack. wzory w pasy i szachownicę.

2) Naczynia drewniane i przyrządy. Twarde kanciaste. Roboty z kości. Ornament ⊙. Barwienie.

3) Figurki gliniane. Naczynia. Pierwsza maszyna: koło garncarskie. Palenie naczyń.

4) Metal lany, kuty na blachę (ornament: wywyższenie), bity (wyciągniony na drut (ornament: spiralny). Cyzelowanie, grawirowanie.

Zrazu pokrycia dla drzewa i skóry; potem całe metalowe roboty.

Budowle.

1) Namiot. Drągi i tkaniny lub skóry

2) Szałas. Drągi, gałęzie, trzcina.

3) Dom. Drągi pionowe i poziome. Dach pochyły lub poziomy. Zrazu jedna izba, później oddzielone mieszkanie od ogniska.
Potem środek wywyższony, z lukami u góry (bazylikowo), otoczony niższemi izbami.
Ołtarz i ognisko w przedsionku.

I Egipt.

Afrykanie, podobni do dzisiejszych. Polowanie na łodziach po moczarach nad Nilem, obfitych w drzewo. Strój: fartuch z białego płótna. Król nosi duży fartuch z maty i lwi ogon z tyłu od pasa. Skóry panter. Przyrządy krzemienne. Płótno białe bez wzorów, plisowane.

Arch. kamienna świadczy o drewnianych początkach. Słupy i maty składały dom. Przedsionek, ganek, środkowa wyższa izba, ~~[illegible]~~ izby poboczne. Dach płaski.

Kolumna na podstawie okrągłej, ubrana w wstęgi, w pasy barwne. Kapitel ma dwie główne formy: dzwonkową

 kielichową. (wstążki pod kapitelem.)

II Chaldea.

Sumerowie przed Semitami. Znają pismo i są twórcami kultury tej krainy. Koczują, jak po-

6 słupów ujętych pierścieniami, 4-graniastych podpiera aetos

tem Semici. Zatem tylko namioty; stada; wełniane tkaniny; krosna; naczynia ze skóry. Świętości i złote naczynia w arce przenośnej.

Semici czarnowłosi, noszą brodę, ubrani w wełnę z barwnym wzorem. Nie zadawalniają się pasem i fartuchem. Miękka czapka, tyara.

(Izraelici pod koniec 2-go tysiąca osiadają. Dom z drzewa i surówki, dach płaski z platformą.)

W Chaldei niema drzew; jednak ślady drewnianej archit. Pismo na drzewie, sztrychami; ręka, noga, okręt, dzban musiały istnieć w piśmie. Amulet i pieczęć zarazem; kształt migdała; coraz droższe kamienie.

III.

W Armenii świadczy o architekturze drewn. późniejszy obraz z assyryjskich czasów: fasada świątyni (Chorsabad)

W Małej Azyi:

a) Północnej (Paflagonii); ganek na kolumnach

z wyraźnymi kapitelami i podstawami.

b) środkowej (Frygii) jak a)

c) płdniowej (Lykii).

Wspólny wzór tkacki, na całą płnoc, z krzyżami, powstały z szachownicy.

Hissarlik (Troja). Najstarsze mury z wapienia, domy z kamieni w glinie. – Drugie miasto na podstawie kamiennej; ściany z drzewa i cegły; przy bramach wieże. – Dużo przyrządów z krzemienia, początki lanego bronzu: końce dzid, sztylety, igły, siekiery; niema jeszcze mieczów. Robota na kształt krzemiennej. Formy kamienne do lania metalu zachowały się. – Gliniane przyrządy toczone głównie w ręku: małe bóstwa, kruże, dzbanki;

B. III, str 1911.

B. III, str 1912, 1915-1917.

B. III, str. 1909, 1910.

czary – okrągłe, czarne, czerwonawe, ozdobione najczęściej sztrychami, albo naśladujące kształty zwierząt i ludzi [Garki nie mają zrazu podstaw ale dziurki na sznury, do wieszania. Często formy dziwne, połączone: kilka naczyń zrosłych, jak dwojaczki; albo jedno naczynie o 2/3 szyjach.]. Ornament spiralny plastyczny, rzadziej rysowany. – Złotnicze wyroby obfite w kraju bogatym w złoto. Lutowanie, granulowanie, filigran, repoussé. Wazy, szpilki do włosów, czary, kubki, klingi, zausznice ze złota i srebra. Ornament często spiralny. – Wreszcie kopce grobowe, uważane później za mogiły bohaterów Iliady.

Italia.

Ligurowie (koło Genui) aż do ostatnich wieków przed Chr. żyją w norach.

Wsie palowe w okolicy Padu świadczą o Indogermanach.

W Grecyi ślady kultu Zeusa w Olympii i

Dodonie, grodów: Ateny, Korynt, Tiryns.
Greko-italowie ubierają się w barwioną wełnę.

Epoka monumentalna.

Chaldea.

Sumerowie i Semici osiadają nad Eufratem i budują. Wojny królów m. sobą.
Brak kamienia i drzewa. Glina obfita i podatna.
Pismo klinowe na cegiełkach zastępuje sztrychowe na drzewie. Amulet-pieczęć zamienia się na cylinder odciskany na cegle.
Budowle z cegły palonej i surówki. Cegła podstawą gmachu; gmach przybiera kształt cegły. Ochroniony zasłoną i szatą: z blachy, cegły palonej, terrakotowej mozaiki, gypsu, czasem z kamienia. Ornament naśladuje tkaniny.

Sklepienie powstałe wskutek ciągłego zwężania się kręgów z ~~cegieł~~ stąd kopuły w kształcie ula, może już w czasach kiedy ścian pionowych

nie znano. Sklepienie beczkowe, zrazu w grobowcach, kloakach, potem w bramach. Miasto (płaskorzeźba z Kuyundżik) z dachami płaskimi, kopułami jak ule i półokrągłemi.

Bez kolumn i bez umiejętności wielkich sklepień buduje Chaldea w ten sposób: po środku podwórze, dookoła izby sklepione beczkowo lub ulowo. Na ten wzór pałac, złożony często z kilku takich budowli, ~~[illegible]~~ na terasie stojący. Terasa zastępuje wzgórze; z surówki, pokryta paloną cegłą.

Świętość z arki przeszła do ~~[illegible]~~ baldachimu. Stanęła na szczycie wieży z 3 do 7 pięter (każde piętro czworoboczne; co wyższe, to mniejsze). Wieża świątyni Bela w Babylonie. Wieże takie zastępują może znowu wzgórza.

Mury miejskie z blankami, z surówki pokrytej cegłą paloną. Bramy z kwadratowemi wieżami.

O grobach mało wiemy; gliniane.

Rzeźba. Typ ogólny, bez indywidualizowania. Bogów oznacza tyara ozdobna (później z rogami). Często postacie ludzkie łączone ze zwierzęcemi. Symbole: słońce z gwiazdą po środku, półksiężyc, gwiazda, pęk piorunów. Walki bydła z drapieżnemi zwierzętami; Nimrod zwycięża dzikiego zwierza. Najdawniejsze płrzby z kamienia. Potem terracotty.

Egipt.

Glina a więc cegła w korycie rzeki. Najstarsze piramidy ceglane.

Kamień - zdobycz Egipcyan - od arabskiej i libijskiej strony: piaskowiec, wapień. Także granit, porfyr, alabaster. I Dynastya zaczyna budować z kamienia. Monumentalna architektura powstaje z chwilą połączenia Egiptu i Delty w całość.

I - X dynastya stanowią stare królestwo (3000 lat przed Chr.). Stolicą Memfis. III - VI najpotężniejsze dynastye.

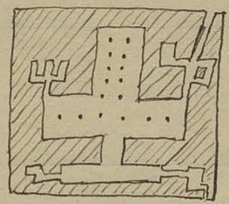
Piramidy, grobowce królów, stawiane ~~od~~ ze strony puszczy libijskiej od półn. na płd. – IV dynastya: Cheops, Chefren, Mykerinos. Każdy król zakłada swoje miasto i swoją piramidę; jedno z tych miast utrzymało się, Memfis.

Grób ma zapewnić dostatek na drugie życie. Groby pod pustynią. Biedni w piasku, bogatsi w ceglanych izbach. Magnaci w skale, nakrytej kopcem z piasku i kamieni; kaplica z grobowcem dodana. Królowie w piramidach (kopcach sztucznych); kaplica dobudowana zwrócona na wschód do Nilu.

Piramida z cegieł, kamieni; pokryta gładko flisami. W Dashur niedobudowana.

Prywatny grób („Mastaba") ma ganek zewn. na 2 słupach. Korytarz prowadzi do kaplicy nad grobem. ~~[illegible]~~ W głębi drzwi, niby do zaziemskiego domu, pokryte płrzeźbami. osobna izba dla portretów umarłego i jego rodziny. Trumna kamienna ~~ma~~ kształt domu. Wszystko w stylu drewnianym.

Świątynia tylko jedna : przed Sfinksem.

Architektura prosta pierwotna, daleka od wykwintu drewnianej.

Granit.

Ślady stylu drzewnego zamieniają się na ornament. Kornisza naśladuje trzcinę. Z pnia robi się okrągły słup; zwykły słup czworograniasty, prosty. Obelisk powstaje z pnia drzewnego.

Semicko-afrykański typ, szeroki w piersiach, niski na tęgich nogach. Wyraz chytrości.

Bogowie – głównie ludzie ze zwierzęcami głowami. Rzadko naodwrót: sfinks.

Płrzeźby treści niereligijnej: tryumfy, sceny kultu, część oddana królom. Posągi z kamienia i drzewa: Raemke. Posągi królów. Realizm głów, konwenans ciał. Z przejściem do trudnej roboty w twardym kamieniu znikają zalety, szablon zwycięża. Szemat pozycyj; dziecinne traktowanie płrzeźb (oczy).

Nie chodzi o piękność w rzeźbie i piśmie (hieroglyfach). Amulety - chrząszcze.

—

Średnie królestwo około 2000 r. przed Chr. od XI do XV dynastyi. Teby stolicą. Świątynia Ammona (Karnak) zaczęta.

Groby królów w Tebach, ceglane, a pokryte gliną, wygładzone.

Groby samodzielniejszych władców, mniej zależnych od króla, po pr. brzegu Nilu, kute w skale. 2 kolumny frontowe, 4-6 wewnątrz, w głębi nisza z portretem zmarłego. Zachowane jakby belki, dochodzące do frontu. Kolumny już nie o 4 ale o 8 do 16 ściankach; m. kantami zagłębienia, kanelowanie. Podstawa (Plintus) i głowica (abacus).

Nadto kolumny powstałe z wiązek, z kapitelami jak ~~pąki~~ roślinne występują w świątyniach.

Sarkofag przyjmuje kształt domu lub mumii kamiennej.

Rzeźba wydłuża się, sztywnieje. Malowidła zastępują ją.

Drugie tysiącolecie.

Drogi handlowe po świecie. Połączenie i oddziaływanie wpływów. „Biała korona" górnego Egiptu przypomina tyarę M. Azyi. Piramidy w Sagarah budowane w stopnie podobne do wież przy chaldejskich pałacach.

Malowidło ścienne w Beni hassan (grób w skale po pr. brzegu Nilu): koczownicy stają przed władyką egipskim.

Epoka wzajemnych wpływów

Egipt.

Pod koniec 3-go tysiącolecia Hyksos wchodzą przez Istmus (przesmyk) i zajmują Deltę. Stolicą ich Tanis; królowie miejscowi w Tebach. Koń pojawia się w Egipcie.–

Walka z Hyksos podnosi siłę kraju: świetna epoka Egiptu. Jednak semicka wiara i obyczaj zostają i po wypędzeniu obcych.

XVII dynastya uwalnia kraj

Amosis kończy tę pracę i zakłada XVIII. dyn. a zarazem „nowe królestwo". (w XVII w. przed Chr.)

Wyprawy do Syryi, Arabii; Tuthmosis III zagarnia Syryę i Fenicyę, ~~[illegible]~~ poniża królów w Mezopotamii.

XIX dynastya: Ramses II (Sesostris). XIII stulecie.

Menephta (Exodus) walczy z morskimi ludami.

XX dynastya: Ramses III (Rhampsinit). Nowe walki.

Upadek powolny.

Stubramne Teby. Groby w skałach, o wykutych na zewnątrz stopniach. Właściwy grób prostopadłe pod szczytem skały; długie chodniki prowadzą tam.

Świątynia Amona (Karnak) koło Teb

Świątynia w Luxor. Aleja Sfinksów.

XIX dynastya pracuje nad gmachami w Karnak.

XX „ wraca do grobów w skale. Figury wysokie na 20 m.

Syrya.

Fenicyanie kują groby w skale, mają purpurę i szkło, uprawiają złotnictwo. Ziemia zła, puszczają się na handel: sukno, brąz, złotnicze wyroby, kość słoniowa, strusie jaja. Kolonie na Cyprze (miedź), Krecie, Melos, w Kytherze.

M. Azya.

1) Płn. Syrya. Lud wojowniczy, pewno Cheta, z którym Ramses II wojował, całkowicie ubrany; frendzle, cylindry na głowach, obuwie dziobowe.

2) Kappadocya i Frygia. Reszty pałaców. Sybel fig. 27, 28. Wysoka czapka (frygijska), buty dziobowe. Bogi mają kształt ludzki.

3) Paflagonia ma groby w skale, na kolumnach; lwy u stóp kolumn. Frygia ma podobne. Domy frygijskie nawpół w ziemi i ziemią przysypane.

4) Kraje nadegejskie.

W Cyprze ceramika lepsza niż w Hissarlik.

w Troi gród 2-go miasta na wzór innych nadegejskich. Kość słoniowa, miedziany posążek azyatyckiej Wenery, ~~dw~~ zausznik i naczelniki świadczą o wpływie wschodnim, fenickim.

Na Cykladach posążki bóstw żeńskich, marmurowe, takież dzbanki z dziurkami, trochę ceramiki. Na Melos mur cyklopowy.

Argos. Tiryns i Mykenai.

Mykeny – mur cyklopowy, potem z bloków; lwie wrota; grób sklepiony.

Dużo (do 10) podobnych grobów w innych ziemiach nadegejskich.

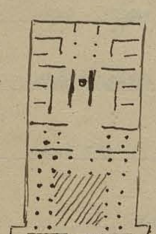
Epoka obejmuje wiele krajów i wiele wieków. Najdawniejsze zabytki XVIII dynastyi z pierwszej połowy drugiego tysiącolecia. Prace z czasów Ramessidów, książąt M. Azyi i nadegejskie około XIII. wieku.

Wpływy krzyżują się, kręgi przecinają.

Architektura.

1) **Mury** obronne. Egipt, Mezopotamia – z cegły; kraje nadegejskie – kamień, zrazu w pomoc naturalnej skale, zwalony, nasypany; duże bloki połączone gruzem. Potem wielokątne i kwadratowe kamienie dopasowane do siebie. W Tiryns w murze chodniki (patrz. sklepienie) w komunikacyi z izbami (składami); tajemne schody podobne do frygijskich. Wieże przy bramach. Wejście w Tiryns i Mykenach tak urządzone, aby napastnik nastawiał prawe ramię, bez tarczy. W Mykenach wieża przed wejściem. Brama wchodowa ukryta w głębi (dwie wrota).

2) Dom. Egipt rozszerza plan chaldejski (por. str. 8): małe izby wkoło dużej. Świątynia w Karnak.

Ołtarz, czy posąg

Pod gołem niebem.

O pałacu (najlepsze pojęcie daje nadegejskim Tiryns (1885). Mury zewnętrzne kamienne; ale ściany pałacowe na podstawie z wapienia z drzewa (słupów) i gliny. Drewniane narożniki, futryny drzwi. Kamienne progi; kamienny spód łazienki (do 20000 kil. ; 4 × 3 metry). Podłogi i platformy wapienne. Dach zapewne płaski.

Światło pada ~~zapewne~~ przez otwory środkowej nawy (bazylikowo) w świątyni w Karnak. Otwory zamknięte kamienną kratą. W Tiryns w sali męskiej i żeńskiej otwór w środku dachu: może i tu dach wywyższony i ujście dla dymu jest zarazem oknem.

3) Grób.

W Egipcie skała ze stopniami, ~~albo~~ wewnątrz na końcu chodnika grobowiec. Albo kute w skale naśladują domy. W tym rodzaju w M. Azyi.

W Grecyi pierwotnie groby zasypywane po pogrzebie, potem stele na górze i mur, jakby ława

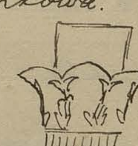
dookoła, kolista otacza taki cmentarz. Por. 6 grobów w Mikenach/ blisko „Lwich wrót." – Potem t. zw. skarbce, w Mikenach (pani Schliemann), Orchomenos w Beocyi, Menidi w Attyce, wystające trochę z ziemi (jak frygijskie domy czy szałasy, str. 15, 3). Dromos prowadzi do skarbca, zbudowanego ulowo fałsz. sklepieniem; przed nim brama w udanej architekturze, 3 stopnie. Brama jak „Lwie wrota": trójkąt wolny.

4) Kolumna.

a) Egipska: kielichowa

pąkowa głowica.

Za Tuthmosisa III: dzwonkowa.

T. zw. protokoryncka.

b) w M. Azyi: a w Paflagonii specyalna głowica z wyżłobionym podkładem płyty górnej.

B. II, 986 str.

B. II, str 254.

B. II, str 987.

c) Nadegejska ma płytę i podkład jak b); i pod podkładem wnęka okrągła. W Tiryns kolumny drewniane zaginęły. Tylko ich kopie w Skarbcu Atreusza i „Lwich wrotach."

Złotnictwo.

Fenicki haracz Tuthmosisowi III: złote i srebrne naczynia pokryte spiralnemi i rozetami, z uchem np. w kształcie pantery lub ⊓, z pokrywą w kształcie głowy lwa, gryfa, byka, konia. Znane z reprodukcyj.

W Mykenach zaś znalazły się oryginalne, podobne do fenickich.

Dyademy

Maski

Broń zaczepna: miecze do pchania nie do cięcia, (rękojeści z drzewa, alabastru). Niema hełmów, tarczy, knemid.

Miecz z 3 lwami i 5 ludźmi; rodzaj niella ze złota białawego, czerwieńszego. Miecz z panterą i

B. II str 988.

B. II, str 989, 991

B. II, str 990.

B. II, str 998

B. II, str 999.

B. II, str. 1000.

kaczkami na Nilu.

Złote wyciskane blaszki: walka, polowanie na jelenie, ceremonia religijna

Krążki ze spiralami, motylami, polypami.

Zausznice, spinki ze spiralami.

Gryfy, kobiety z gołębiami

Srebrna głowa wołu z rozetą i złotymi rogami.

Złoto i srebro użyte razem, w strefach naczyń. Np. na czarze z ornamentem kwiatowym

Jak w Syryi i Egipcie używano <u>szkła</u> do drobnych figur, ozdób, chrząszczy, a wreszcie barwiono je i udawano kamienie (lapis lazuli), tak i w Mykenach znaleziono dużo ozdób szklannych. Pokrywano je zarówno jak drzewo blaszką złotą. Maski. — W grobach Mykeńskich są i czysto wschodnie roboty: świątynka Astarty u S. fig. 45.

Kość słoniowa pewno ze wschodu, ale opracowana

B. II, str. 992, 993.

w Mykenach, gdzie znaleziono i strusie jajo.

Pieczęcie. T. zw. „hittyjskie" t. j. syryjsko-kapadockie pomiędzy cylindrem a pieczęcią w pierścieniu. T. zw. „insularne" kształtu soczewicy, pestki, w coraz szlachetniejszym kamieniu: zwierzęta greckie, Pegaz, walki. Robota grecka.

Ceramika grecka, doskonalsza, idzie do Egiptu; wymiana za tyle darów Wschodu. Na jasnem tle czerwone rośliny, spirale, morska fauna.

Tkaniny nabierają barw, nawet egipskie dostają brzeg kolorowy. Zjawia się wschodni przepych. Fenickie tkaczki. Niebieska, czerwona, wreszcie purpurowa barwa. Ślady w malowidłach egipskich i na ścianach Tirynsu; tło purpurowe, brzeg z rozet, rośliny i spirale tak ostro rysowane jakby jeszcze złotnicze.

B. tabl. 76.

B. III str. 1815.

B. II, str. 994.

B. ~~[illegible]~~ tabl. 77.

B. III, 1814.

Ornament ścian.

Drewniany, ozdobny w Tiryns; w grobach ulowych ślady ~~brązu na~~ blach metalowych. — Tkaniny na murach i podłogach.

Malowidła w Egipcie: losy duszy, sufity kształtem tkanin. Spirale i meandry całą siecią; szachownica. Wielka swoboda.

Tiryns. Stuc malowany lub fresk naśladujący cegły barwne. I figury: sfinks, pogromca byka.

Rzeźba.

w Egipcie. Rysami określone figury na ścianach i słupach nawet powstałych z powiązania. Posągi królów parami; alee sfinksów i baranów; fasady zaludnione przylepionemi statuami.

W Grecyi. Stele w Mykenach ze spiralami.
Fryz z rozetami i szkłem naśladującem lapis lazuli w Tiryns; alabastrowy.
Sufit w grobie w Orchomenos.

B. I, 321, II 985.

„Lwie wrota" w Mykenach. Herbowo. Nie źle modelowane.

Fenicki, syryjski kwiat – często w Egipcie.

Lotus i papirus – w Syryi.

Spirale – w Egipcie.

~~Mykeno~~

Epoka assyryjska.

Egipt.

obce dynastye walczą ze sobą; w X. wieku – XXII, libijska, faraon Sesonk (bibl. Sisak). Kult Ammona i teokracya chronią się na płd.

XXVI dynastya stara się o odrodzenie. Psametych I (663. r. przed Chr.) panem kraju dzięki żołnierzom jońskim i Lidyjskim, zawiązuje stosunki ze światem, otwiera brzeg dla greckich i fenickich kupców. Necho II: próba kanału od Nilu do Czerw. Morza; okrążenie Afryki. – Próba odnowienia sztuki; powrót do tradycyi w rzeźbie, grobowcach i t.d.

Fenicya.

Tyr potężny; Grecy opanowali morze egejskie; feniccy kupcy idą dalej na zachód: Malta, Panormos (Palermo), Utika, Hippo, Kartagina, Caere (w Etruryi). Styl fenicki połączeniem egipskiego i azyatyckiego, jednak odrębny. Groby, jak egipskie, w głębokich

skalnych kryptach. Świątynki wśród podwórzy otoczonych kolumnami, ~~[illegible]~~ kutych w skale, czasem wodą oblane.

Palestyna.

Sztuka fenicka. Dawida gród z kamienia, cedru i cyprysu, dzieło fenickich robotników. Feniccy cieśle stawiają ~~świątynię~~ (pałac w 3 piętrach) Salomona: 1) podwórzec, z trzech stron z kolumnami, 2) ganek 3) sala tronowa o 3 nawach, bazylikowo 4) mieszkania. Analogie z Tiryns. — Świątynia: ganek, właściwy kościół, święte miejsce. Złote i spiżowe roboty fenickie.

Assyrya.

Ona najgłośniejsza w epoce. Około 1100 (Tiglatpilasar I) zaczyna politykę zaczepną, zdobywczą. Assurnazirpal prowadzi ją: buduje pałac w Kalach. Salmanassar II (860) odbywa 380 wypraw. Posągi, pałace, obeliski, grobowce świadczą o tych monarchach.

Potem szczyt za Sargonidów. Sargon (721)

walczy z Egiptem, zwycięża (prócz Tyru) całą Syryą, Cypr, buduje rezydencyą Dur Sargina (Chorsabad): dworzec męski, żeński, wieża w stopnie i t. d. Sanherib (705) walczy z Egiptem, ujarzmia Chaldeę, odnawia Niniveh i stawia olbrzymi pałac (cedr z Libanu). Assarhaddon (681) zwycięża Egipt, buduje 10 pałaców i 36 świątyń. Assurbanipal (667) w nowym pałacu w Niniveh zakłada bibliotekę klinową. Napady Scytów, powstanie w prowincyach, upadek Niniwy. (Assuridelilli pali się).

Greko-italowie.

Około 1100 r. Dorowie do Grecyi przychodzą. Wzrost życia. Kwitną Smyrna, Efezos, Milet, Samos.

Może razem, może z Małej Azyi Etruskowie do Italii.

Homer. Epos powstało w M. Azyi: jońska kultura. Wspomnienia przeszłości wiążą się w epopei z obrazem teraźniejszych czasów. – Homer dał typy mężów, niewiast, urządził Olymp.

Architektura assyryjska nie skorzystała z wapienia i alabastru. Budowy z mokrej surówki, połączonej w jedność. Ściany pokrywano tylko kamiennemi płrzbami królów, łowów, wypraw; na rogach skrzydlate potwory. Mury nieraz pokryte farbą, na gipsie. Rzeźbione progi (dywanowo).

Homer późniejszy od „mykeńskiej" kultury. Nie wie już o obronnych murach (Tiryns, Mykenai), grobowcach sklepionych, gdzie składano ciała balsamowane (woskiem i miodem?); u H. palą trupy. Mówi o pancerzach, knemidach, nie znanych ze „skarbców"; na złotych wyrobach, (stelach) i freskach Myken i Tirynsu mężowie są prawie nadzy (spodnie); nie znaleziono tam ani bóstw H'a, ani żelaza, o którem już wspomina.

Fenicya dała światu alfabet: semicki i helleński; w różnych stronach różny.

Kultura wschodu dobiegła kresu. I w Egipcie saickie pomniki i assyryjskie Sargonidów świadczą o wykończeniu, drobiazgowości i martwocie sztuki. Po płaskorzeźbach assyr. biegną napisy.

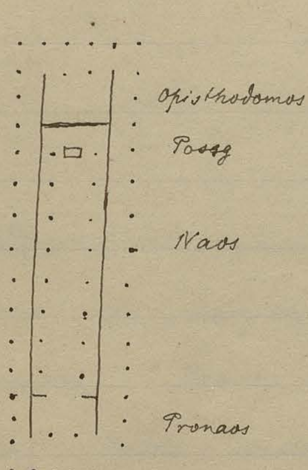
Grecya uczy się, gromadzi motywa, techniki i rozwija je. Decentralizacya.

Szczep dorycki: Peloponez, Kreta, Melos, płd. M. Azyi (Karya, Rodos)

Szczep joński: Attyka, Eubeja, wyspy egejskie, środkowy brzeg M. Azyi.

Stąd większy konserwatyzm Dorów a lidyjski, frygijski bogaty wschodni wpływ na szczep joński (len).

Świątynia dorycka po części z budowy pałacowej w Tiryns i Mykenai. Najstarszą pewno świątynia Hery w Olimpii, już rozwinięta.

16 kolumn i 6 kolumn (14 i 6)

Wewnątrz po 8 kolumn (jak w Tiryns i w świątyni Salomona)

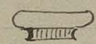
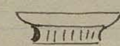
Peripteros. In antis

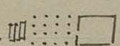
3 stopnie

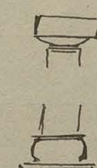
Bazylikowego układu nie spotykamy.

Pewno cegła w drewn. narożnikach; podstawa kamienna; belki i dach z drzewa, zapewne płaski

B. tabl. 74 (François-vase).

Starogrecka kolumna powstała z tirynckiej: na kamiennym stylobacie, z podstawą, drewniana; drewniany kapitel: a może

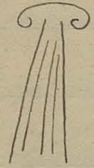
Etruska świątynia (italska) ma dach szczytowy, spadzisty. Drewniana śmiała architektura: słupy dalej od siebie, gzyms występuje naprzód. Układ inny, mniej więcej taki. Kolumna wyszła z małoazyatyckiej drewnianej z podstawą i kapitelem pąkowym.

Jońska świątynia tak nazwana w przeciwstawieniu do „doryckiej,” która była ogólną starszą helleńską. Jońska świątynia w M. Azyi, cała drewniana; belki widoczne w architrawie.

Jońska woluta powstała z ornamentyki wschodu, ze spirali złotniczej, drucianej, kwiatów na stelach.

Kwiaty opuszczające się brzegami na dół. Przy przeniesieniu na kubiczne rozmiary, zachowano kwiat płaskorzeźbowy, jednostronny, frontowy.

jońska kol. w M. Azyi z płaskorzeźby.

w Chorsabad kolumienki z podwójną wolutą

Podstawy jońskie pewno gładkie. W Assyryi kuliste

Przemysł artystyczny.

1) Kość słoniowa w Assyryi rznięta głęboko i zapuszczana na masą szklanną, złotem albo obrysowana; tabliczki do wykładania mebli. – U Homera (takie) łóżka, stołki, skrzynie; drzwi dla snów rogowe (prawdziwych), z kości słoniowej (złudnych). – Pauzaniasz o skrzyni Kypselosa w Heraion olympijskiem: z cedru, na przedzie 5 pasów płzb złotych lub z kości słon. o treści bogatej i parelelizmie układu.

2) Drzewo. ~~Xoana~~ Xoana, spadłe według legendy z nieba. Głowa, nogi zaznaczone; odstające ręce. Hera

w Samos na desce.

3) Metal.

Drzwi brązowe assyryjskie; na nich stoły, trój-
nogi, łoża, czary, kruże - wszystko metalowe - w
płrzbie. W Kalach, w Olympii, na Cyprze, w Italii
dużo znaleziono: pewno fenickie.

„Śpiżowe morze" w Jerozolimie.

Kotły, czary „repoussé", trybowane. Krzesła, trójnogi
pokrywane (kutą) blachą, która zachowała się w Olympii,
Dodonie, Eleuzis, Marsylii. Nogi, rękojeści, całe lance
o kształtach zwierzęcych i ludzkich. Gryfy. S. fig. 60,70
Potem całe figurki - wotywne -; wreszcie bóstwa.
Biblia mówi o bałwanach; w Koryncie duży złoty
Zeus.

Brązowe blachy, ze scenami walk; pancerz brązowy
takiż sam świeżo znaleziony.

4) Glina.

Figurki. Tabliczki wotywne.

wreszcie wazy.

B. tabl. 88. (No 2044, 2045)

B. III, str 1935

B. III, str 1937, ~~[illegible]~~

B. III, str 1939 (No 2057)

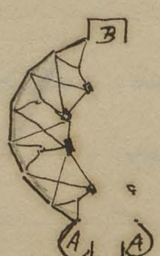
B. III, str 1939

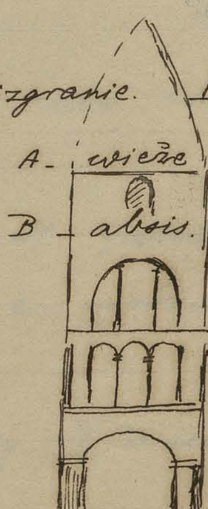
Grób Teodoryka, króla Ostrogotów (+526) pod Ravenną.

Parter: 10-bok, wewnątrz forma krzyża

Piętro: 10 bok; resztki okalającego portyku. Kopuła monolitowa: 11 metrów średnicy, 2'5 wysokości. Ciężar 8000 cetnarów. Ornament jest tylko zepsutym klasycznym ornamentem. Zachował się gmach dla tego, że był kościołem.

804. Kaplica w Akwizgranie. H, 41, 4-6.

Wpływ kaplicy (~~kapl~~ katedry) akwizgrańskiej:
H, 41, 7, 3, 8.
42, 1, 9

Opactwo St Gallen, H, 41, 9 (2 chóry)
Benedyktyni.

Miniatury. Rękopisy północne całe ozdobami pokryte. Przewaga inicyałów.
H, 61, 1, 2, 3, 4, 5
E, 19, 6, 3, 4 (Psalm 107, v. 10, 23, 36, 37)
H, 60, 1, 2, 3.

Freski w Oberzell: cuda Chrystusa H, 61, 6

Tutilo, mnich z St. Gallen, † po 913. H 63, 6
Św. Gallus z niedźwiedziem (kość słoniowa).

Inne rzeźby X wieku: H, 63, 5

Epoka romańska i przejściowa.

Po epoce Karolingów i Ottonów – upadek. Brak swobody. Średniowiecze. Reszki ducha epoki widoczne:

H, 60, 2 Mozaik. Cesarz i Chrystus.

H, 63, 3 Chrystus, św. Benedykt, archaniołowie. Antepedium złote.

Bernward, biskup w Hildesheim 993 – 1022.

Słup: świecznik?

Drzwi: Początkowe sceny Genezy i ~~ż~~ życie Chrystusa. H, 63, 1.

Lichtarz: H, 69, 4.

Ponury charakter germański godzi się ze smutnym nastrojem chrześciaństwa. Sztuka zastosowana do przemysłu kwitnie wyłącznie.

Złotnicze roboty: H, 69, ~~1~~, 2, 3, 13

Miedziane: H, 69, 5, 6, 9, 11 H, 70, 10

Tkaniny : H, 60, 5 Wyprawa Normanów.

Monumentalna rzeźba w upadku.
E, 28, 1. rzeźba w Horn. Początek XII. w.
Płyty grobowe: E, 28, 4.
Drzwi gnieźnieńskie pochodzą z Magdeburga.
Dobre drzwi w Augsburgu. H, 63, 2 na lewo.

W drugiej połowie XII. w. podnosi się zmysł artystyczny. Rycerstwo. Miniatura H, 62, 4.

Freski: H, 62, 1, 2. ✝
Polychr. VIII.
Brunświk. Pocz. XIII. w.
Hildesheim H, 62, 5
H, 62, 6.
Rzeźba: H, 43, 11
H, 64, 1, 2, 3, 4, 5
E, 29, 4.

Rzeźba: H, 65, 1.
E, 28, 2, 3.

H, 60, 6
H, 69, 13
H, 61, 7.
H, 64, 7
H, 69, 12
H, 63, 4.

Epoka gotycka.

Mniej miejsca dla malarstwa.

Rzeźba licznie reprezentowana, ale roboty pobieżne. We Francyi odbywa się normalny rozwój rzeźby i architektury; w Niemczech muszą się rzeźbiarze zastosować do nowego stylu. Powstrzymanie realistycznego ruchu.

We Francyi postęp od E, 29, 3
do E, 29, 9.

Francuska rzeźba: H, 64, 6
H, 65, 2, 4, 3
E, 28, 7, 6
E, 29, 6, 1,
H, 66, 8. Claux Sluter.

Niemiecka rzeźba: H, 65, 5
H, 66, 2, 5, 6

Meister des Münchener Marienlebes – Meister der Lyversbergschen Passion (Köln)

Kl. B. 619

511.

Meister der Verherrlichung Mariae.

Meister von S. Severin.

Meister des Georgenaltars.

Meister von Liesborn.

Meister des Thomasaltars.

Meister der hl. Sippe.

Malarstwo niemieckie XIV. w:

Miniatury: H, 60, 4.

Freski: H, 62, 3

witraże: H, 64, 8 (XI. wiek)

H, 65, 7

Francuskie witraże: Polychr. X, 1, 6

H, 65, 6

Rzeźba niemiecka, realistyczniejsza:

H, 66, 6

E, 29, 5

Grobowce: H, 66, 1.

Malowidła ścienne

Oberzell: koniec X wieku.

Antepedium z Soest: koniec XII.
Hildesheim: koniec XII.
Gurk w Karyntyi: około 1250

Braunšwik: po 1250.

Monaster: po 1250.

Runkelstein: ✗ 1390

Szkoła kolońska w XV. w.

Idealizm trwa dalej ale wchodzi i życie w zakres sztuki. Obraz w katedrze (Dombild) z 1426 r. Z dziennika Dürera dowiadujemy się, że malarz zwał się Stefan.

Stefan Lochener? z Konstancyi. Rajca cechu. † 1451.

Tło złote (u Niederl. krajobrazowe). Aureole. ale strój epoki z wyjątkiem Madonny. Św. Urszula i św. Gereon.

Madonna im Rosenhaag. } Kol. Muzeum.

Sąd ostateczny

Madonna z fiołkiem Kolonia, seminaryum.

Ofiarowanie w świątyni. Darmstadt. 1447.

Technika: tempera? Ogromna jasna barwność; zdolność oddawania ~~cieni~~ światłocienia, pewne „sfumato". Delikatne przejścia kolorów.

Szkoła kolońska. Koniec XV. w.

Lata podróży. Malarze idą do Niderlandów. Ale są to rzemieślnicy. Dwory i zamki zubożały, tylko kościelne obstalunki. Nawpół realizm. Resztki idealizmu i chęć wrażenia, szukanie charakteru.
[Meister des Severins-Altar — D. Bouts].

Malarze bezimienni

M. der Lyversberg~~ischen~~ Passion

M. der hl. Sippen.

Poza freskami malarstwo sztalugowe. Relikwiarze na ołtarzach. Metalowe lub drewniane zakończenie, ogrodzenie mensy. Tła złote a nie błękitne jak we freskach. Głowy staranniejsze, wyrazy twarzy. Tryptyki i pentaptyki. Złote ramy i technika na złocie jak emalia.

Na desce płótno, potem gips. Tempera: tu (klej), żółtko, albo miód, wino. Jasne barwy. Lakier. Sekretne recepty.

Praga. 1348 cech malarski. Mozaika za Karola IV w katedrze. (Mozaiki w ziemiach krzyżackich, w Marienburgu Wallenroda). Widziano w robotach z XIV. w. wpływy włoskie. – Madonna w Hohenfurth w XIV. w. Meister Teodoricus (Dietrich), Niemiec czynny w zamkach czeskich. – W pracach, które mu można przypisywać niema ruchu, jest dużo powagi; brak poezyi późnego średniowiecza.

Szkoła kolońska w XIV. w.

Poetyczna, mistyczna. Co jest mistycyzm? Ruch mistyczny w Kolonii. Mistycy widzą upadek Kościoła, złe życie księży i t. d. ale nie myślą o reformie; nawołują do żywszego uczucia, zbliżenia się do Boga. Wizye. Radosne uczucia i sztuka pogodna. Nie o kościoły dużo chodzi mistykom, ale zalecają aby mieć dużo obrazów. Nie o oddanie życia starają się malarze: ciało wyraża tylko stan duszy, niknie wobec niej. Postacie smukłe, bez bioder, bez piersi, wygięte po gotycku; cieniutkie, figura delikatna, ręce długie.

W r. 1380. mowa w kronice o malarzu Wilhelmie (von Herle?). w 1378 już nie żył. Parę głów (sztalugowych) w muz. kolońskiem. Połączono jego imię z najpiękniejszem ~~nad~~ dziełem: Madonna z kwiatem fasoli (Kolonia, Muz)

J. Madonna podobna w Norymberdze

J. Madonna im Rosenhaag.

Drzeworyt i miedzioryt. w. XV.

Drzeworyt powstał z druków na tkaninach, znanych w XIV. w. W XV. w. drzeworyt. Malowanie, szablony. Prasa. Potem druk i połączenie z księgarstwem. Rysunki według wzorów.

Miedzioryt powstał znów ze złotnictwa. Stanowisko i wprawa złotników. Grobowce ryte w miedzi. Próby zrazu, potem osobna sztuka.

Meister ~~von~~ 1464. (aux banderolles)

" ~~von~~ 1466 E. S.

Schöngauer

Wit Stwosz.

Martin Schongauer.

ur ✱ 1445 — † 1491. W Colmar.

zwany „Hübsch Martin" albo „M. Schön." Zapewne uczeń Rogiera van der Weyden. Z rodziny złotniczej: sztycharz i autor płyt rytych, nie przeznaczonych zrazu do odbijania rycin. Na sztychach M + S.

Madonna im Rosenhaag. Colmar.

[Dürer]

1.

49

Antoni Dürer, złotnik przenosi się z Eytas do Gyúla (Węgry). Przodkowie pasterzami

Syn Albrecht ur. 1427 w Gyúla także złotnik.

Idzie do Niemiec.

1455 staje w Norymberdze

1467 żeni się tam z Barbarą Holper, córką swego pryncypała, złotnika. 18 dzieci

Człowiek tęgi. Powtarza dzieciom, aby kochały Boga i uczciwie postępowały z bliźnimi.

21. Maja 1471. * Albrecht Dürer. Anton Koburger, drukarz, ojcem chrzestnym.

Zapiski autobiogr: pracowity, ojciec posyła go do szkoły, potem uczy złotnictwa. On woli malarstwo, ojcu żal lat straconych.

30. Listopada 1486 (15-letni) oddany do Michała

Wohlgemuth. Czeladź dokucza mu.

1486 - 1489/90 u Wohlgemutha.

1490 na Wielkanoc puszcza się na wędrówkę

1494 po Ziel. Świątkach wraca.

Czego się od ojca nauczył? Nie znamy prac ojca.

Z czeladzią Wohlgemutha był na złej stopie, ale jemu zachował wdzięczność. Wyrysował go pod stare lata.

J. Portret własny, rysunek Albertina 1484.

Jan. Madonna. Rysunek. Berlin. 1485

Sp. Adam i Ewa (portret własny, jako Adam). Sztych

J. Portret własny. Lipsk. 1493.

J. Portret własny. Prado. 1498.

Wędrówka:

Alzacya. Do Marcina Schongauera, którego (już) nie zastał († 1491). Mały wpływ sztychów mistrza na Dürera.

Wenecya.

Niderlandcy malarze szli do Włoch nie po naukę ale po zarobek. Dawali rzeczy nowe: drobne malowidła, wykończone, wypieszczone starannie.

Stosunki Norymbergi i Augsburga z Wenecyą były stałe. Druki weneckie i druki Norymbergi i Augsburga. Dürer poszedł do Wenecyi w nadziei zarobku, jako drzeworytnik do księgarzy. Wnosimy to z przyjaźni z Jacopo dei Barbari (Jacob Walch). Jacopo 1500 – 1504 w Norymberdze, w służbie cesarza Maksymiliana.

† po 1512 w służbie arcyks. Małgorzaty w Niderlandach.

Podobieństwo artyst. charakteru, drobiazgowość w traktowaniu włosów, sierści i. t. d. Jacopo mówi pierwszy Dürerowi o proporcyach.

Walka trytonów według Mantegni, albertina J.

Zamek na górze. Bremen. J.

W Wenecyi, ~~uległ~~ we Włoszech Dürer Mantegni. Nie znał go osobiście, nie był w Mantui

Drzeworyty Mantegni: realizm, ruch, namiętności, psychologiczna tęgość, perspektywa.

Wczesne prace D'a w duchu Mantegni.

Na D'e znać przedewszystkiem literackie wpływy humanizmu: treść obrazów a nie formę wziął od Włochów.

Podróż wyrobiła samodzielnego pejzażystę.

W szkole v. Eyck'ów – budowle zbyt wspaniałe
góry niemożliwe
drzewa szablonowe.

u D'a dokładność, zamiłowanie. Nie tworzy krajobrazów, ale odczuwa je.

1494 ślub z Agnieszką Frey, w Norymberdze.
200 guldenów posagu.

Sp. Portret narzeczonej

Energiczna, dobra kobieta, usuwająca się na bok.

Nie Ładna ale nie Xantyppa.

Spr. 1504 inny rysowany portret żony, Brunświk

Sztychy, drzeworyty:

L. Madonna nad księżycem. 1508. ?[2]

L. Przechadzka – śmierć za drzewem.

L. Madonna ze św. Józefem. 3 zające.

Sceny rodzajowe:

Prosię z 1 głową, 2 korpusami, 6 nogami.

Są to roboty na handel, na odpusty, a mimo to artysta odżywa się w peizażu. Format niezwykle duży jest reminiscencyą Wenecyi. —

Bywa i mitologia w szatach współczesnych.

Trudno nieraz oznaczyć scenę.

Biblia. Zrozumiałość treści i swoboda artysty.

1498. Apokalipsa.

Przesada, fantastyczność germańskiej rasy znajdowały tu pole. Turcy, zaraza budzili trwogę, przeczucia końca świata.

Swoboda w krajobrazie.

J

Sp.

Potem ochota do innej pracy, bliższej życia

1501– 1504 drzeworyty do „Marienleben"

1511– kompletne wydanie (20 drzeworytów).

Na podstawie apokryf., popularnych podówczas Ewang.

Marienleben. Sceny łagodne tylko. Sceny bolesne opuszczone. Charakter domowy, poezya niemieckiego domu i życia. Jak bajka. Humor a nie wesołość. Głęboka miłość, Gemüth. Ono to nie dało włoskim wpływom zwyciężyć na północy.

Malowanie nie (tyle) leży w naturze talentu. Rysunek przeważa w pracach młodości Dürera. Używa też farb klejowych na pargaminie lub płótnie:

Portret Fryderyka Mądrego, kurfürsta saskiego (* 1463 – † 1525), późniejszego cichego zwolennika reformacyi. Portret z lat 1496–98. Berlin, Muzeum.

Tryptyk w Dreźnie

Po środku Madonna, półfigury, przed dzieciątkiem. Aniołek odgania muchy, inne wieńczą Maryą, inne zamiatają.

Inne robaty z tej epoki:

Ołtarz w Norymberdze: Pietà. Praca uczniów. J.

Ołtarz w Monachium: Presepio.

Skrzydła: portrety 2 Paumgärtnerów J.

jako św. Jerzego i Eustachego.

W głębi warsztat św. Józefa i widok na podwórze.
Na okrzydłach:
św. Sebastyan, nagi,
św. Antoni pustelnik

Tryptyk w St. Veit. Robota uczniów.

J. Portret ojca. Florencya. Data 1490 upatrzowana, za wczesna.

J. Portret własny, e.f. Monachium. Data 1500, detto.

J. Portret Oswalda Krell. Monachium. 1499.

Nie tyle portrety, co typy. Ręce starannie ale nie indywidualne. Drobiazgowe traktowanie włosów, futer tworzy jednak całość.

1504 _ rok produkcyjny.
(Koniec Marienleben, portrety i. t. d.)

J. Zapewne wtedy: św. Eustachy z jeleniem.
L. } Podobny do św. Antoniego pustelnika
Sp. } z r. 1519.

J 1504: Narodzenie. Miedzioryt.

1504: Adam i Ewa.
Figury „proporcyi" pełne, rodzaj studyów proporcyi. Wyrazy słabsze.

J 1504. Grosse Passion. 7 drzeworytów. Dramatyczny charakter. Serya przerwana.

J 1504. Grüne Passion. 12 rysunków piórem gwaszowanych. Mniej figur, więcej jasności, indywidualności. Albertina

Odtąd przyjmuje tę technikę i robi do obrazów studya, jak obrazy.

Rysowniczość zwycięża; nie w farbach myśli.

1504. Trzej królowie. Obraz. Uffizi.

Humanizm budzi tęsknotę za Włochami. Przyczynia się i pobyt J. dei Barbari w Norymberdze. Rysunki treści starożytnej, mitologicznej.

Marcantonio wydał „Marienleben": interes i ochota ciągnęły go za Alpy. Pożycza pieniędzy od przyjaciela Pirkheimer'a (* 1470 – † 1530), humanisty, bogatego opiekuna literatów, tłomacza Lucyana na łacinę i rzymskich pisarzy na j. niemiecki.

W jesieni 1505 wyjeżdża D. wioząc 6 obrazów

Zrazu smutne listy. Artyści chwalą jego sztychy ale nie obrazy. Potem obstalunek na obraz. Podziw ogólny.

Dożą odwiedza pracownię. Ofiarują Dürer 200 dukatów rocznie byle został.

Roboty:

J. Madonna różańcowa, dla niemieckiego bractwa różańcowego w Wenecyi. Dziś w Pradze, zniszczone. Efekt kolorystyczny.

12 letni Chrystus w kościele. Gal. Barberini

J. Chr. na krzyżu. Drezno.

Madonna. Berlin.

—

Stosunki z Gianbellinim († 1516). Pewien wpływ: aniołki u stóp Madonn. Nie znać zresztą naśladowania w technice.

3 wpływy: Jacob Walch.
Mantegna
Lionardo

Ten ostatni wpływ najmniej widoczny (objawia się zaledwo w kilku szkicach, sztychach i t. d.) ale silny, wewnętrzny. Gdzie istota piękności? gdzie jéj źródło? co ją stanowi, na jakich polega proporcyach? To badał Leonardo, to chciał badać i Dürer. Pośredniczył może matematyk Luca Pacioli (autor „de divina proportione”), bliski Leonarda a pełen wpływu na Dü.

Rysunki ciał, normalnego konia.

Zmiany wyrazów ze zmianą kątów twarzy.

Wiosna 1507 powrót do Norymbergi.

J Dużo zamówień. Epoka malowania.

1° Adam i Ewa. Oryginał Pitti, kopia Madryt
Figury normalne. Studya z datą 1506

2° Męczeństwo 10000 przez króla Sapora.
Wiedeń.

3° Ołtarz dla Jakóba Hellera, kupca suknem we Frankfurcie. 1507-1509.

1618 dostał się obraz środkowy do Monachium

1678 spłonął.

Istnieje kopia środkowego obrazu w Monachium: Wniebowzięcie i ukoronowanie; na dole apostołowie koło grobu. Kopia olejna a obraz był a tempera; przeszedł go tylko D. olejno. Skrzydła istnieją.

J Ogromna ilość rysunków na zielonym papierze.

Kompozycya była znakomita.

4° Wszyscy Święci. Wiedeń.

1508 już szkic. Mateusz Landauer zakłada przytułek dla starców w Norymberdze. Kaplica przy tym schronisku. Witraże z r. 1508 pochodzą z pracowni Dá.

Obraz pomyślany wraz z ramą.

J Szkic 1508. Albertina.

Zwrot od tryptyków do staranniejszych obejmujących dużo kompozycji. Barwność obrazu, obliczona może na sąsiedztwo witraży.

5° Madonna z gruszką. Wiedeń. 1512.

Malarstwo dużo go kosztuje pracy. Zwraca się do drzeworytu i sztychu.

Wprowadza technikę akwaforty do sztychów. Podmalowywuje niejako płytę akwafortą i wykańcza rylcem.

1511. wydaje na nowo

Grosse Passion

Apokalypse

Marienleben.

15

63

J 1511. Kleine Passion.

Schmerzensmann. Epiczny charakter

1512. Kupferstichpassion.

Chr. u słupa .. Marya i Jan patrzą w górę ku niemu.

Liryzm

(Grosse Passion przedstawiała dramatyczny charakter. Na pierwszej stronicy Chr. wyśmiany).

Męka Chrystusa była niejako zadaniem całego życia dla Dü. Poza zbiorami dużo scen luźnych.

Stary Testament nie gra w. roli w jego działalności.

Z Madonną nie może się uporać: bolesna czy spokojna?

1) Madonny, jako obrazki nabożne; sztychy Madonny na księżycu.

2) Madonna na ziemi, sama z dzieckiem.

Jpr.

3) Heil. Sippen, Anna Selbdritt

Jpr.

J.

Smutek epoki. Śmierć panuje w sztuce.

J. 1503. Herb śmierci

1502 † ojca

1513 † matki (Portret jej kredką w Berlinie)

J. 1513 „Ritter, Tod u. Teufel."

1515 Erasmus: „Enchiridion militis christiani"

1519 dwa sztychy, dzieła marzycielstwa

Melancholie

St. Hieronymus im Gehäus

Erazma „Pochwała głupstwa". Szydzi on z filozofów, co wszystko chcą pojąć i wymierzyć, a życia nie znają. Umiejętność sprowadza troski; smutek ogarnia uczonych. Szczęście – to zapomnienie świata, oddalenie się od niego. Przeciwstawienie spokoju św. Hieronima (i w rysunkach Holbeina do „Pochwały głupstwa") z głębokim smutkiem Melancholii

1512 cesarz Maksymilian w Norymberdze. Zbliżenie się do Dürera.

1515 wyznacza D'owi pensyę 100 guldenów z podatków miejskich.

„Tryumf cesarza M." ogromne alegoryczne dzieło, szereg drzeworytów. Humaniści obmyślają całość. Na 135 drzeworytów 24 robi Dürer, mianowicie wóz samego cesarza i Łuk tryumfalny.

1514 ofiaruje drukarz Hans Schönsperger książkę do nabożeństwa cesarzowi. Jeden egzemplarz na pergaminie dano artystom do ilustrowania. 66 rysunków robił piórem Dürer z bratem Hansem (obraz Hansa w Krakowie); 44 przypada na innych artystów.

Słabość ludzka – chory, ptak w klatce.

Modl. przy konających – śmierć z klepsydrą.

Modl. do świętego – święty.

Nie wwodź nas na pokuszenie – lis nęci kury.

Natura, marzycielstwo, humor. Cały świat od ~~[illegible]~~ grotesków Odrodzenia. Forma biedna, ale bogactwo fantazyi. Nastraja to jak szkice ręczne artystów.

1525. Unterweysung der Messung mit dem Zirkel und Richtscheit.

1527. Unterricht zur Befästigung ~~der~~ Städte, Schlösser und Flecken.

1528. Vier Bücher von menschlicher Proportion.

Są to fragmenta estetyki.

„Die Speise der Malerkunst" – taki miał być tytuł.

~~Od~~ 1515 panuje zastój. Słabe obrazy

J. Lucretia, Monachium,

Madonna, Berlin

Lepsze sztychy i drzeworyty

Spr. Św. Antoni Pustelnik

J. Madonna uczczona (Marienleben ?).

J. Herby i ornamenta.

Przeszkadzały mu pewno roboty dla cesarza i teoretyczne studya.

1518 do Augsburga, aby się z cesarzem rozmówić.

Portret kredkowy cesarza i według niego:

J. 2 drzeworyty

Portret olejny. Wiedeń.

200 guldenów (pensyi) obiecał mu cesarz. † 1519.

1520 do Niderlandów. Powody: 1) widzieć się z nowym cesarzem 2) handel drzeworytów i sztychów 3) zwrot ku

realizmowi Nidertandów od idealizmu Wenecyi.

12. VII. 1520 wyjeżdża z rodziną ~~...~~ z Norymbergi.
Po drodze dary (wino, ptactwo), przyjęcia ze strony humanistów. Na Frankf. n. M., Moguncyą.
2. VIII. 1520 w Antwerpii
26. VIII. do Bruxelli i zaopatrzony w prośbę do cesarza
4. X. staje w Akwizgranie
4. XI. nadaje mu Karol V. 100 guldenów pensyi.
22. XI. znowu w Antwerpii
2 – 13. XII podróż do Zeelandyi (dla zobaczenia wieloryba).
Osiada w Antwerpii, zwiedza Bruges
Gand
Malines
Bruxellę.
12. VII. 1521 rusza w podróż do domu.

Sprawę pensyi załatwił jako tako „z wielkim trudem i pracą"; sprzedaż złe poszła.

Zyskiem były jedynie wrażenia.

Skupuje i dostaje zamorskie przedmioty: rogi, gałąź cedrową; ogląda złote ozdoby dzikich. Podziwia obraz mistrza Stefana (Lochenera) w Kolonii, ołtarz V. Eycków, prace R. v. d. Weyden i Hugona v. d. Goes. Poznaje Q. Massysa, L. z Lejdy, B. v. Orley.

Goszczą go i czczą miasta. Antwerpia sprawia ucztę.

J. Rysunków robi moc: starzec 93 letni. Albertina

J. Ten sam. Berlin

J. 3 królowie. Albertina.

J. Portret Bernarda v. Orley Drezno.

J. Portret Hansa Imhofa (?) Madryt

W naturze od rzadkości, ciekawości przechodzi D. do studyum ptaków, zwierząt, które widzi wkoło siebie.

W religii od fantastycznych scen Apokalipsy do dramatycznych scen Męki P.

Przygotowany zatem do Reformacyi. Przyjaciele jego — (Celtes) — wszyscy nią zajęci. Wpływ Erazma na niego.

Wita radośnie Lutra.

1518 posyła mu sztychy.

1520 dziękuje Fryderykowi Mądremu za przesyłkę broszur Lutra. Prosi Boga, aby mu pozwolił zrobić portret reformatora.

1521. ból jego na fałszywą wieść o uwięzieniu Lutra. Ufa, że „Bóg wspomoże następcę Chrystusa, M. Lutra, którego papież bezbożnie chce za pomocą pieniędzy pozbawić życia a zburzy stare Jeruzalem i przywłaszczony

moc stolicy rzymskiej."

Kiedy D. wrócił z Antwerpii „beata tranquillitas" należała już do historyi. Wielu chciałaby teraz powstrzymać falę Reformacyi, tak np. Pirkheimer, który na widok nadużyć, gwałtów i grubiaństwa ~~...~~ odwracał się od nowego kierunku. Papieżnicy są zgodni, zwolennicy nowej nauki już się podzielili. Świadczy o tem list Pirkheimera. „Wyznaję – pisze on tam – że i ja byłem z początku dobrym Luteraninem, jak nasz ś. p. Albrecht." Czy i ~~...~~ D. nie zmienił swego zdania?

1524, 1526 bywał Melanchton z Dem i Pirkheimerem. D. bronił wtedy Lutra.

Pirkh: Co ty mówisz, nie może być namalowanem.

D: A co ty mówisz tego nie można nawet ubrać w słowa ani pojąć duszą.

Ciągłe stosunki D'a z reformatorami, którzy go uważają za swego.

Epoka portretów (indywidualności silnych):

Erazm. Sztych 1526

J. Pirkheimer. Sztych 1524.

J. Fryderyk Mądry. Sztych. 1524.

J. Melanchton. Sztych. 1526.

Jakob Muffel. Obraz olejny. Berlin. 1526

J. Hieronim Holzschuher. Ob. olejny. Berlin 1526.

1526 ofiaruje D. [redacted] obraz „4 apostołów" radzie miejskiej w Norymberdze.

Dają mu za to 100 guldenów i 12 jego żonie

1627 dostaje te obrazy kurfürst bawarski i każe

odpisować napisy, wyjęte z Biblii Lutra.

Do tych figur odnosi się może słowo D'a do Melanchtona, że dopiero na starości poznał prawdę natury.

D. dawno słaby, zachorował zimą w Zeelandyi. Rysunek własny ukazuje go chorym, z ręką na bolącej części ciała.

6. IV. 1528 † Dürer.

Ulm

Bartholome Zeitblom, Nazwany ostatni raz w 1517.

Hans Holbein starszy

☆ 1460 * w Augsburgu

1524 † " " .

Jego bracia: Sigmund

ambrosius.

Bernhard Strigel z Memmingen.

* ☆ 1460.

Hans Pleydenwurff †1472.

Wohlgemut Michel ur. 1434 Norymb.
1473 żeni się z wdową Pleydenwurffa.

(Salzburg: Meister R. F.)

Hans Holbein junior.

Ur. 1497, w Augsburgu, syn H. H. starszego w pracowni ojca.

Prace epoki:

J. Madonna. 1514. Bazylea, Muzeum.

J. Niesienie krzyża. 1515. Karlsruhe

1515 w Bazylei, którą sobie obrał za drugą ojczyznę. Kwitło tam księgarstwo, a więc i illustracya; kwitł uniwersytet (Pius II założył 1460).

Drukarze:

Joannes Amerbach.

Joannes Froben. Korektor Beatus Rhenanus

Ten wprowadza H'a H'a w renesans.

H. H. pracuje dla jego drukarskich wydawnictw i dla innych firm.

J.

Rysunki ręczne do „pochwały głupstwa" Erazma. który od 1513 był w Bazylei.

1516 pierwsze autentyczne portrety:

Burmistrz Jakób Meyer Rysunek do niego Żona jego Agnes.	Bazylea.
Malarz Herbst	"
Szyld dla nauczyciela	"

1517 w Lucernie. Maluje fasady.

Renesansowy duch żąda połączenia fasad w jedności. Z półn. Włoch dostał się do Augsburga.

Dom zniszczony. Rysunki istnieją. Wpływ Mantegni.

1518 H. H. zapewne w półn. Włoszech.

1519 H. H. znowu w Bazylei.
25. IX 1519 w cechu malarskim

25. VI. 1520. obrany na urząd w cechu.
Równocześnie obywatelstwo w Bazylei.
" żeni się z wdową Schmidt, żoną garbarza; pasierb.

J. Fasady nowe. Tylko rysunki.
Malowidła w ratuszu. Zniszczone. Tylko rysunki.

8 scen z męki P. Bazylea.
J. 1521. Chrystus umarły, leżący. "

J. Sceny z męki P. do witraży. Bazylea.

1522. Madonna w Solothurn. św. Marcin i św. Ursus (w zbroi).

J. Skrzydła do organów katedry w Bazylei:
Cesarz Henryk i żona Kunegunda.
Madonna i św. Pantaleus.
(aniołki, wypukłości – Mantegna).

1525 v. 1526. Madonna z burm. Mayeriem.
Darmstadt. (Drezno?)

Portrety:

Bonifazius Amerbach syn drukarza. 1519.
Był to wielki amator obrazów; posiadał wiele prac Holbeina.

Erasmus (1467 – 1536). 1523.

Dorothea Offenburg jako Laïs Bazylea

" " jako Venus. "

J. Portret własny ?, Bazylea

Bazylea. Rysunki do obrazów, Madonny,

J. świeci

J. Landsknechty

Reformacya zmienia stosunki w Bazylei.
Erazm poleca H. H.'a Piotrowi Aegidius w Antwerpii. H. H. u Q. Massys'a, w Antw.

1526 do Anglii. wdzięczne pole dla portrecisty.

Portrety: Tomasza Morus'a. 1527.

J. Henri Guildford 1527. Windsor.

J. Nicolaus Kratzer. 1528. Louvre.
astronom

J. Th. Goldsave i syn. 1528. Drezno.

Rodzina J. Morusa. obraz zginął.

J. Szkic dla Erazma w Bazylei

1528 w lecie wraca do Bazylei. Kupuje dom
Wybucha ruch obrazoburców.
Miasto chce zatrzymać Ha. Dają mu
dalsze roboty w ratuszu, dziś zniszczone.

J Portret żony z dziećmi

1532 w lecie jedzie do Anglii. Th. Morusa
już nie zastaje kanclerzem.
Portrety, naprzód kupców niemieckich:
J Młodzieniec 29 letni, Wiedeń, Schönborn.

85

J. Georg Gisze. Berlin.

(Może wpływ v. Eycków i Massyża).

J. Dirk Born Windsor.

1533. Sokolnik króla. Haga.

~~[illegible]~~

Stosunki z Henrykiem VIII. Posyła H. H.'a do
J. Brukselli portretować ks. Krystynę
J. duńską; potem do Kleve – Annę z Kleve.

1538 dostaje pensyą 30 funtów; posłany do Burgundyi, zagląda do Bazylei. Tam ofiarują mu 50 guldenów pensyi. Ale ma zobowiązania w Anglii.

Portret Henryka VIII.

J. Joanny Seymour. Wiedeń.

Żony Henryka VIII.

Jego dwór, magnaci, dygnitarze

J. Southwell. Uffizi

Szkic. Windsor

J. Cornwall. Frkf. n. M.

J. Lady Vaux

J. Rysunek. Windsor.

J. Sieur de Morette. Drezno

† 1543 w paźdz. albo listopadzie.

J. Rysunek do Kr. Saby – powstał w Anglii

94 ilustracyi do Biblii (St. i N. Test. Apokal.)

1538 wydane „Imagines mortis", powstały koło 1526.

Notatki
do
wykładów

Karol W.

Hrabstwa Flandryi, Hainaut, artois, Holandyi,

Księstwa Brabant, Limburg, Liège, Geldern

Margrabstwo Antwerpskie.

Biskupstwo Utrecht

W końcu XIV. w Filip Śmiały burg. żeni się z hrabianką Flandryi.

1477. Marya Burgundzka wychodzi za Maksymiliana I.

Filip Piękny, Małgorzata Austr.

|

Karol V.

1555 Filip II. – siostra Małgorz. parmeńska.

1568 – alba.

1578 - 96 Alexander Farnese, ks. Parmy.

1598 Clara Izabella Eugenia córka Filipa II za Albertem austryackim (†1621).

Wilhelm Nassau książę Orange, Milczący
1572 namiestnik z wyboru.
1579 związek w Utrechcie
1581. wypowiedzenie posłuszeństwa
1584 †. w Delft Wilhelm.
1585 – 1625 Maurycy Nassau, syn Wilhelma.
1602 indyjska kompania
1618 † Oldebarnevelt.
1609 – 1621 zawieszenie broni.
1625 – 1647 , Fryderyk Henryk, syn Wilhelma
1648 pokój westfalski.
1647 – 50 Wilhelm II.
Walki z Anglią i Ludwikiem IX.
1672 – 1702. Wilhelm III.

Antwerpia.

1291. Jan I ks. brabancki nadaje miastu przywileje i swobody takie jak mają inne w. miasta. Rywalizacya: Bruges, Gand, Ypres, Bruksella, Louvain.

1312. Jan II nadaje rodzaj parlamentu, gdzie Antwerpia jednego ma reprezentanta, a Bruks. i Louvain po 3.

1333 2 posłów z Antw.

1315 A. przyjęta do Hanzy.

1318 pierwsze 2 okręty z Wenecyi

1324 pierwszy okręt z Genui

1338 król angielski pożycza od antw. kupca około 5 milionów franków.

1340 ks. Burgundyi panami Brabantu: świetna epoka.

Od 1380 r. do 1450 z 20 do 40 tysięcy mieszkańców
w 1520 80 " "
1550 125 " "

1421 płaci A. 1/3 podatku Bruxelli
1465 1/2
1540 1½
1558 – 71. 3

x 1560 – szczyt potęgi.

Od 1558 do 1562 wybrał król angielski przeszło
120 ~~[illegible]~~ milionów fr.

~~[illegible]~~ 1352 zaczynają budować katedrę.
1550 kończą.

1491 początek budowy św. Jakóba

Gilda św. Łukasza.

Cech jak inne, z celem handlowym; tylko człowiek cechu ma prawo sprzedawać roboty. (Budowniczowie przy katedrze antwerpskiej appelmans w 1431 i Everaert w 1454. r. pobierają prócz pensyi płacę kamieniarza).
(1514 kazano rzeźbiarzom wstąpić do cechu kamieniarzy, gdzie zostali 1606. r.)

1382 pozwolenie na cech osobny dla złotników, malarzy, malarzy na szkle, drzeworytników

od 1435 spotykamy gulden wpisowy cechu malarzy, składany w katedrze.

w 1442 gilda św. Łukasza wzmiankowana.
1453 – 1773 – „Liggeren" rejestra cechu św. Łukasza.
1454 – dziesięciu wyzwolonych; 1493 – 26; 1535 – 46

1480 połączenie z Rederijkkamer pod lewkonią? (fiołkiem?) „Violire"
Rocznie 2 uczty. Na św. Łukasza i w zapusty – przedstawienia. Wycieczki do innych miast.
1549 – wjazd Filipa syna Karola V. 260000 guldenów kosztu.

1561 – zjazd i popis izb retorycznych w Antwerpii. Koszta koło 8 milionów franków.

1566 300 mistrzów malarzy, rzeźbiarzy, drzeworytników. 169 piekarzy i 68 rzeźników (Guicciardini).

Bruges.

w XIV. w. siedzibą światowego handlu, niemal portem. 17 państw miało ajencye, 20 – swoich posłów od XIII stolicą handlu wełną.

Wenecyanie, Lombardzi przywożą towary ze wschodu. Okręty z Wenecyi, Genui, Konstantyn.

Płótna flandryjskie, wełna, perskie jedwabie.

Stolica hr. Flandryi, potem ks. Burgundzkich.

Zamulenie kanału.

Gand

XIII w. stolica hr. Flandryi.

Tkacze władają w mieście. Dzwon nawołuje obywateli w dzień niebezpieczeństwa.
XIII – XV. w. pełen walk.

Jacob van Artevelde do † 1345 na czele miasta. Układy z królem angielskim mimo opozycyi hr. Flandryi.

Filip jego syn do † 1382. gra podobną rolę.

1448 Filip Dobry, ks. burg. nakłada podatek na sól. Wojna do 1453 r. Zwycięstwo księcia

Na początku XVI. w. ma Gand 35 000 domów i 175 000 mieszkańców.

wojny. Zwycięstwa miast nad szlachtą.
1400 zabójstw w jednym roku w Gand

Arteveldt z 5000 wychodzi. Miasto się spali wrazie przegranej.

Bogactwo. 1370 _ 3200 warsztatów tkackich w Malines.
1389 w Gand 189000 ludzi pod bronią.
1380 złotnicy w Bruges tworzą pułk

Uczty i zabawy
Filip Dobry ma 3 żony, 24 kochanki, 16 bękartów
Jakób de Croy, arcyb. Cambray _ 36

Wesele Filipa Dobrego w Bruges trwa 3 dni.
Lew z winem reńskim, jeleń - z burgundzkiem,

Jednorożec z macicą perłową.

800 kupców w jedwabiu i aksamicie.

Klejnotów na księciu za milion

Bracia Van Eyck.

Hubert † 1426, w Gand

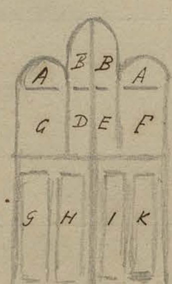
Jan. 1422-1424 varlet de chambre ks. Jana, biskupa Liège, potem władcy Luxemburga, Brabantu i Holandyi w Hadze.

1425-28 w Lille, u ks. burgundzkiego Philippe le Bon. Podróże, missye. Do Portugalii malować portret księżniczki Izabelli.

1429-32 w Gand kończy ołtarz

1432 - 1440 w Bruges. Łaski księcia-kuma.

1440 †.

A - prorok

B - Sybilla.

C. - archanioł

D, E - krajobraz i wnętrze

F. - Madonna

G. Jodocus de Vydt

H. Jan Chrz.

J Jan Ewang.

K.

Co Huberta? Bóg Ojciec, Marya, Jan?

Jan:

1434. Arnolfini z żoną. Londyn.

1436. Madonna kanonika van Paele. Bruges.

H, 121, 4.

1437. Św. Barbara. Antwerpia. E, 61, 2.

Bez podpisu:

Mężczyzna z goździkiem, ~~Berlin~~.

Madonna. Frkf n. Menem

Madonna z kanclerzem Rollin, Louvre.

Madonna. Drezno.

Brak oddalenia, stopniowania, powietrznej perspektywy.

V. Eyckówie nie przedstawiali Męki P.; on zyskuje popularność jej scenami.

Zniszczone 4 obrazy w sali sądowej w Bruks:

1) Trajan sądzi mordercę na prośbę matki zabitego.

2) Grzegorz I znajduje niezepsuty język w ciele Trajana.

3) Graf Herkenbald chory zabija winnego synowca.

4) Ksiądz nie daje mu absolucyi, ale hostya znajduje się w ustach Herkenbalda.

J. Zdjęcie z krzyża. W Hiszpanii. Tło złote.

III. Tryptyk berliński. 1445. Narodzenie Chrystusa.

Pietà.

Zmartwychwstały.

J. Drugi tryptyk berliński. Św. Jan Chrzciciel.

J. Replika w Frkf. n. M.

Tryptyk dla Lionello d'Este, malowany we Wło-
szech, zaginął.

J. Może stąd Pietà, Uffizi.

Trzeci tryptyk berliński.

J Tryptyk w Monachium Zwiastowanie.

J 3 królowie.

J. Chr.-dziecko w świątyni.

J. Św. Łukasz maluje Madonnę. Monachium

Siedem Sakramentów. Madryt.

J. Cristo àlla moneta. Na skrzydle. Praca ucznia

Siedem Sakramentów. Anvers. Dla Jana Chevriot, biskupa w Tournai 1437-1460.

Dierik Bouts (Dirk van Haarlem).
w Louvain
1460 nazwany tam po raz 1.
+ 1475

Tryptyk dla św. Piotra w Louvain. 1466 - 1468.
środek: ~~of~~ wieczerza Pańska. Louvain
skrzydła:
Abraham i Melchizedech } Monachium.
Zbieranie manny

Pascha. } Berlin.
Eliasz na pustyni

Wpływ, charakter szkoły z Bruges i Gand. Kolorystyczny, spokojny, zna perspektywę powietrzną.

1468 malarzem miejskim w ~~[illegible]~~ Louvain

J. 2 sceny z życia cesarza Otona III. Bruks.

Duży tryptyk w Bruges, Hopital. 1479.
Małżeństwo św. Katarzyny.
Ścięcie Jana Chrz.
Widzenie Jana Ew.

Mały tryptyk w Bruges, Hopital. 1479.
3 królowie
Presepio
Chr. dziecko w kościele.

Dyptych Marcina van Nieuwenhoven. 1487. Bruges.

Relikwiarz św. Urszuli
1489. złożono w nim relikwie.

1484. Św. Chryzostom. Tryptyk, Bruges, academie.

J. Madonna z donatorami. Louvre.

J. Portrety

Tryptyk w Louvain, St. Pierre.

Męczeństwo św. Erazma.

Tryptyk w Bruges, St. Sauveur.

Męczeństwo św. Hipolita.

Hans Memlinc.

Może Niemiec.? Rodziny M. nie można dowieść w Bruges. – Zapewne uczeń R. v. d. Weyden 1478 wspomniany pierwszy raz.

Bogaty.

† przed końcem 1495. r.

Był w Niemczech: relikwiarz św. Urszuli.

Wysoko ceniony we Włoszech.

Figury jak u Rogiera, długie, ale proporcye, ręce lepsze. Głowy opuszczone, powieki obwisłe. Liryczny nastrój.

1467. Sąd ostateczny. Czy jego? Okręt z majątkiem Portinari – podczas sporów Hanzy z Anglią – zdobyty. Obraz w Gdańsku.

Petrus Christus.

1444 obywatelem w Bruges.

1472 ostatnia wzmianka o nim jako pełnomocniku
gieldy malarskiej.

J. Madonna ze śwśw. Frkf. n. M.

Św. Eligiusz. Kolonia. H, 119,3.

Hugo van der Goes.

1465 w gildzie gandawskiej.

1482 † jako waryat.

J. S. Maria nuova. Tryptyk.

J.

Rogier van der Weyden.

Naczelnik szkoły Brabanckiej w Brukselli.

Ur. w Tournay.

5. III 1426 Rogelet de la Pasture przyjęty do malarza Robert Campin na naukę.

Przenosi się do Brukselli; malarzem miasta.

1436 nazwany tak po raz pierwszy.

1449 i 1450 (jubileusz) we Włoszech. [Gentile da Fabriano].

† 16. VI. 1464 w Brukselli, zamożny i ceniony.

Krew francuska, żywa, dramatyczna. Mniej spokojny od J. Van Eycka – nie wiedzieć czy go znał i ulegał mu.

Figury wydobywają się na pierwszy plan, ostre, ruchliwe, asketyczne, bez anatomicznych studyów robione. – Twarze: długi owal, duże czoło i oczy. Patos, namiętności; ból. Głównie rysownik.

Quinten Massijs

ur. ✗ 1460 w Antwerpii. (w Louvain?)

1491 do cechu przyjęty.

1480 } żeni się

1508

† 1530.

Może i był kowalem. Dla czego dopiero 1491 w cechu.

1519 kupuje dom; potem dwa inne. Fasadę jednego z nich pokrywa „camaïeu"

Stosunki z humanistami: Petrus Aegidius
Erasmus.
Th. Morus.

Maluje ich portrety.

1520. odwiedza go Dürer.

1526. „ „ Holbein.

W sto lat po śmierci umieszczono kamień grobowy na wieży.

1508 obstalowany tryptyk „św. Jan" przez cech stolarzy dla katedry. Zapłacony w 1511. Antwerpia

1509. wykonany tryptyk „św. Anna" dla Bractwa św. Anny w Louvain

Madonna w Berlinie.
" w Amsterdamie.

Chrystus błogosławiący (sądzący ?) } Anvers.
Madonna

Wekslarze.
Portrety.

Jan Massijs
Marinus van Roymerswale.

Dalsi następcy Massijsa:

Jan Gossaert (Mabuse)

ur. ✗ 1470 w Maubeuge (dziś we Francyi)

1503 w gildzie antw.

1507 we Włoszech i Holandyi w orszaku ks. Filipa burgundzkiego (bękart Filipa Dobrego) + 1528. | Długo we Włoszech.

Po 1528 u innego członka burgundzkiej rodziny

+ 1532 w Antwerpii; albo też 1541.

Młode roboty nawpół gotyckie, tylko barwa mniej świetna, bardziej naturalna, fałd układa się na ziemi ale znaczy dobrze postacie. Barwy inne: światła jasne; niebieska szata, światła białawe; pomarańczowa-żółte. To blednie i gra mniejszą rolę. Por. „Marye u grobu" Anvers.

Później barwy bledną w światłach, ciemnieją w cieniach: światłocień. Figury nagie (Magdalena) dobre. Architektura klasyczna i gotycka, za bogata.

J. Portret ks. Filipa burgundzkiego, Amsterd.

J. Chrystus u Faryzeusza. Tryptyk; skrzydła
Wskrzeszenie Łazarza } Brux.
J. Św. Magdalena

J. Św. Łukasz Praga.

Jan Sanders (van Hemissen) ✕ 1500 – ✕ 1560.

Powołanie św. Mateusza. t. 1566?

Pieta w Antwerpii.

Antonio Moro
Peter Aertsen } raczej do Holandyi się liczą.
Joachim Bueckelaer

Gerard David, z Oudewater w Holandyi.
1484 wspomniany jako członek gildy w Bruges.
† 13. VIII. 1523, w Bruges.

Sisamnes strącony ze stolicy sędziowskiej } Bruges.
Sisamnes obdarty ze skóry wobec Kambyzesa

Madonna , Rouen.

Tryptyk : Chrzest Chr. Bruges, academie.

[Trzej królowie. Bruks, Muzeum. ?]

Barend van Orley.

* ☿ 1490, w Brukselli. Syn malarza.

1518 malarzem nadwornym Małgorzaty austryackiej.

1527 z całą rodziną oskarżony o bywanie na kazaniach tajemnych. Skazany na opłaty i odwołanie ~~na~~ kościele św. Guduli. Traci posadę.

Może do Włoch. Podobno i przedtem prosił go Rafael o przypilnowanie tkanin dla Watykanu. Teraz może u Rafaela.

1532 uwolniony i wrócony do łask dworu przez Maryę węgierską.

1541 † w Brukselli.

3 epoki 1) stara, wpływ G. Davida.

2) przejście do włoskiego charakteru, jak Mabuse. Krajobraz i dokładności jeszcze van Eyck'owska

Tryptyk w Brux.

Pietà w Brux.

3) wpływ włoski.

Sąd ostateczny. Brux.

Portrety

Rysunki do tapet.

Naśladowca czy uczeń: Mistrz półpostaci kobiecych.

Joachim Patinir z Dinant.

Ur. w końcu XV. w.

1515 w gildzie antw.

† X 1524.

Wydobywa krajobraz na pierwszy plan i z figur robi sztafaż. Przesada skał, ogrom widoków.

Hendrik Bles, Civetta. Ur. 1480 w Bouvignes

Holendrzy w ½ poł. XVI. w.

1) Hieronymus van Aken . Bosch
Ur. ± 1460 w Hertongenbosch
+ 1516 tamże

2) Jan Mostert , z Haarlem
Prace m. r. 1500 a 1549.

3) Lukasz van Leyden.
Lukas Jacobsz
ur. 1494 w Leyden
data 1508 nosi sztych
1515 żeni się
1521 mieszkał w Antwerpii i widział Dürera
1527 podróż po Niderlandach. Młody.
1533 † w Leyden.

Pierwszy słynny hol. artysta.
Parę obrazów: Sąd ostateczny w Leyden.

Do 180 sztychów religijnej i rodzajowej treści.

4) Jakob Corneliszen, Jacob van Amsterdam, Jacob van Oostzanen.
Sztychy i obrazy od 1506 do 1530.

Salome w Hadze.

5) Jan van Scorel.
ur. 1495 w Scorel; uczeń J. Corneliszen, Mabuse'a i Dürera. We Włoszech. Za Hadryana VI dozorcą antyków. Wpływ Rafaela i M. Anioła.

1525 Scorel z powrotem w Holandyi.

+ 1532 w Utrecht.

J. Magdalena w Amsterdamie.

Adam i Ewa. Haarlem.

Zuzanna Amst.

Krolowa Saba Amst.

Chrzest Chrystusa Haarlem.

Rycerze grobu Chrystusa „

Piotr Brueghel młodszy.

„Piekielny"

Ur. 1564 lub 1565, w Bruxelli.

Traci wcześnie ojca. Pierwsze lekcye rysunku daje mu babka, wdowa Piotra Coucke, w Antw. Krótka nauka u Gillis van Coninxloo, który 1585, skompromitowany w walkach religijnych i protestant, opuszcza Antwerpię.

1585 P. Brueghel w gildzie antw.

1588 żeni się ; siedmioro dzieci.

Van Dyck robi jego portret. Rubens posiada jego obraz. – Frans Snyders jego uczeń.

Dziwactwo w talencie. Połączenia zoolog. motywów.

Strącenie aniołów. Brukcella.

J. Niesienie krzyża. Anvers.

Św. Antoni w pokusach. Wień.

Krajobraz zimowy. Wien.

(Juno w podziemiu. Drezno. Niejego; Jana Brueghel)

Tryumf śmierci. Liechtenstein.

Piotr Paweł Rubens.

Przed 1400 wzmianki o przodkach, garbarzach, w Antw.

Ojciec Jan Rubens, syn i wnuk „kupców," ur. 1530

7 lat we Włoszech.

1554 – Dr. utriusque iuris w Rzymie.

1561 – żeni się z Maryą Pijpelinckx

1562 – 1567 w najgorszych czasach ławnikiem w Antw.

1568 ucieka do Kolonii, posądzony o protestantyzm

W Kolonii zamieszkała właśnie Anna, księżniczka saska, żona Wilhelma oraniskiego. Chce swój majątek od konfiskaty hiszp. uwolnić. Jan Rubens jej doradcą prawnym.

Waryatka, brzydka, zmienna. Umarła w domu obłąkanych.

VIII 1571 rodzi córkę Jana Rubensa, w Siegen.

II lub III 1571 Jan Rubens uwięziony w Dillenburg, przez hr. Nassau, brata Wilhelma oraniskiego.

Żona trwoży się o niego, dowiaduje o jego winie

i przebacza mu. Jego list dziękczynny.

Śliczny list jej podpisany „Waszej miłości wierna małżonka Maria Rucbbens." Prosi go aby był spokojny, nie kłopotał się nią, nie żywił smutnych myśli („ciągle myśleć o śmierci i bać się jej — to jeszcze gorsze od śmierci"). Ona przebaczyła bo sama grzeszna; a mówi co dzień „odpuść nam nasze winy." I ona i dzieci modlą się wciąż za niego.

1573, w pocz., Jan Rubens uwolniony. Maria Rucbbens osiada równocześnie w Siegen razem z nim.

VI 1577 ur. P. P. Rubens zapewne w Siegen. (28. VI)

Jan Rubens uwolniony za kaucyą 8000 talarów, danych przez żonę. Żyją w nędzy z procentów tej sumy.

1582 grożą Janowi R. nowem uwięzieniem.

10 I 1583 za wypłaceniem 800 talarów uwolniony.

+ 1587 J. Rubens. (1. III)

7. VI. 1587 pozwalają wdowie wrócić do Antw.

P. P. R. pobiera pierwsze nauki w Kolonii.
Paziem u hrabiny Lalaing tamże.

W Antwerpii uczy się P. P. R. malarstwa:
u Tobiasa Verhaecht
1592 – 1596 u Adama van Noort.
1596 – 1600 u Otto Vaenius.

9. V. 1600 do Włoch.
Wenecya, ojczyzna kolorystów. (Ich wpływ na P. P. R'a, jak potem jego na malarstwo XIX. w.)

wezwany na dwór Wincentego Gonzagi do Mantui (400 dukatów pensyi). Najpiękniejsza galerya podówczas. Słynna trupa teatralna. (Vicenzio Bdoriada i Niderlandczyków (1599 był w Antwerpii i Holandyi).

P. P. R. robi dla dworu portrety

1601 - 1602 (IV) kopie w Rzymie.

w Mantui kopiuje w olbrzymiej galeryi: Np.

„Tryumf Cezara" Mantegni, b. zmieniony.

1603 Vicenzio posyła P. P. R'a do króla hiszp.

z prezentami. Ma zarazem portretować dwór.

Poprawia uszkodzone obrazy.

Robi oryginalne.

1604 - 1607 w Mantui (jednak podróż do Rzymu

i pobyt z księciem w Genui, Medyolanie.

Rys. z Cenacolo - sztych Soutman'a.

Dawniej rys. z Bitwy pod Anghiari)

1608 w Rzymie. Kończy zaczęte roboty

IX (1608) pisze, że na wieść o chorobie matki wraca

do Antw. Nie zastał jej przy życiu.

Wierność serdeczna dla Gonzagów.

Kto z Włochów wpłynął na P. P. R'a:

Wenecyanie - umierając zostawiał 11 prac Tycyana

21 kopij z Tycyana.

M Angelo - kopiował proroków z Sykstyny.

Rafael - " sceny z dziejów apostolskich.

Correggio - " 2 obrazy dla cesarza Rudolfa II

Domenichino - naśladował w „Komunii św. Franciszka"

Tintoretto - " w „Podniesieniu krzyża św."

Mantegna - " w „Tryumfie Cezara."

Caravaggio - " w „Podn. krzyża"

Giulio Romano - najwięcej wpłynął

D. da Volterra - odbił się w „Zdjęciu z krzyża."

13. X. 1609 żeni się z Izabellą Brant, siostrzenicą brata swego Filipa.

Idealna, ukochana żona

Portret wspólny. Monachium. Pinakoteka.

23. IX. 1609 malarzem arcyks. Alberta i Izabelli.

1611 pisze, że około 100 uczniów odprawił.

1610 „3 królowie" Madryt

1610 ? „św. Ildefons" Wiedeń.

1610. „Podniesienie św. Krzyża" Antw, Katedra

(1627. przerobił P. P. R.) — 2600 guld.

1612. „Zdjęcie z krzyża" Antw. Katedra

2400 guld.

9 guld. na wino dla uczniów

8 guld. poręczycielskiego.

Od „Zdjęcia z krzyża" datujemy 2-gą epokę.

Trwa ona do 1625.

1614, 1618 – rodzą się synowie.

Portret własny z żoną [Monachium] ✗ 1610.

1610 „Podniesienie krzyża" [Antwerpia, Katedra]

Portret w Uffizi z kapeluszem [Firenze]

1611 – 1612. „Zdjęcie z krzyża" [Anvers, katedra]

„2 uczonych" [Pitti]

„Neptun i Amfitryte" [Berlin, M.]

1612. Św. Bavo [Gand, katedra]

1613 „Niewierny Tomasz" [Anvers, M.]

" „Jowisz i Kallisto" [Cassel]

" „Pieta" [Wiedeń, M.]

1616 . Portret męski [Liechtenstein]

1616. zaczyna „3 królów" [Malines]

1618 pracuje dla fabryki tkanin.
Decius Mus [Wien, München]
" „Św. Piotr na morzu" [Malines]
" „Polowanie na lwa" [Monachium]

1619. „Communion de St. François" [Anvers, M.]
" " Upadek aniołów" [München]
" walka amazonek" [München]

1620 „Coup de lance" [Anvers, M.]
„Rodzina Arundel [München]

X 1620 zaczyna 39 prac dla kościoła jezuitów w Anvers. (spalone 1718)
Pozostały:

Św. Franc. Xawery w Indyach [Wien]
Św. Ign. Lojola [Wien]

Wniebowzięcie [Wien]

Z epoki 1610 - 1621.
„Wieczerza Pańska" [Brera]
„Christ à la paille" [Anvers, M.]
„Upadek potępionych" [München]
Mały „Sąd ostateczny" [München]
„Venus & Adonis" [Ermitage]
„Boreas" [Wien, Akad.]
„Erichtonius" [Liechtenstein]
„Perseus & Andromeda" [Berlin]
„Kastor & Pollux" [München]
„Polowanie na dziki" [Drezno]
„4 części świata" [Wien]

Frans Hals.

Rodzina patrycyuszowska, harlemska

1579 Rodzice przenoszą się do Antwerpii:

1584 rodzi się tam zapewne Frans.

Pewno dzieckiem do Haarlem wraca. (Karel v. Mander opuścił to miasto 1602).

1611 – chrzest syna, w Haarlem.

1616. 20. II przed magistratem. oskarżony o złe obchodzenie się z żoną, pijaństwo i t. d.

1617. 12. II żeni się powtórnie z Lysbeth Reyniers. –

1617. Członkiem izby retor.: „de Wijngaardranken"

1644 – członkiem zarządu cechu ~~[illegible]~~

1652 – piekarz zabiera mu meble i obrazy.

1661 – zwalniają go z opłaty w cechu.

1664 – magistrat daje mu 200 guldenów pensyi

† 1666. Pogrzebany 7 września. (4 guld) w Groote Kerk.

Jan Vermeer van Delft.

ur. 1632. w Delft. Rodzice biedni.

w 15 latach na naukę oddany. Do kogo? nie wiemy.

1653. żeni się i wstępuje do gildy św. Łukasza w Delft.

1662, 1663, 1670, 1671 – dziekanem gildy.

+1675, w Delft.

Czyje wpływy działały: Rembrandt? Leonard Bramer? Karel Fabritius?

Rembrandt

Ojciec Harmen Gerritsz, młynarz; Matka córka piekarza Neeltge Willemsdochter. Młyn m. ramionami zdrobniałego już Renu: stąd Van Ryn.

Ur. 15. VII. 1606 (nie 1607, 1608).

Leyden poniosło straty w ciągu 2 oblężeń hiszpańsk. w 1573 i 1574. Uniwersytet.

Powoli wzrost handlu, bogactwa. Dużo szpitali, domów sierot. Chwila podniesienia po walkach, jak zawsze bywa, odwagi i ochoty.

1575 założono uniwersytet. Znakomici uczeni. Arminius zwalczył procesa przeciw czarownikom i prześladowanie Żydów. Ogród botaniczny; zwierzęta w nim. Drukarnia Elzevier'ów.

Pisał kaligraficznie i ortograficznie. Zapisany na Uniwersytet (wydział literacki) 1620. Zapewne nie długo tam pozostał.

Uroczystości uniwersyteckie: pochody allegoryczne.
Ujeżdżalnia studentów
Jarmarki. (Znaczenie ich do dziś dnia).
W ratuszu: tryptyk Corneliza Engelbrecz
Sąd ostateczny Łukasza Huyghensz.
(Dwa dzieła dla swej piękności ocalone od obrazoburców w 1577.r.)
Okolica, równina ożywiona; bliskość diun i morza.

1621. idzie na naukę do Jacob van Swanenburch (* 1580 – + 1638), gdzie zostaje 3 lata. Sw. był we Włoszech. Jeden jego obraz uszedł rąk obrazoburców i jest słaby.

1624 do Amsterdamu, do Pieter Lastman.
Był to towarzysz Elsheimera.
[1607 wrócił z Rzymu. „Ofiara Abrahama" w Rijks-M. i „Presepio" w Haarlem]
W pełni sławy, L. uchodzi za mistrza; znawcę włoskich obrazów.

3

13 P

1624 po 6 miesiącach u Lastmanna R. wraca do Leyden, jako samodzielny artysta.

Co robił?

Najwcześniejsze prace datowane z 1627.

M. „Weksolarz" Berlin. 1627. Niema źródła światła.

Technika tłusta.

Portrety własne i otoczenia.

M. Portret własny. Cassel.

Portret własny. Haga.

Od 1628 prace akwafortą.

Portrety własne. Sztuczne wyrazy i mimika.

Tradycye Łukasza z Leydy; rytownicy Elzevier'ów.

Jan Lievensz ur. 1607.

Cudowne dziecko. 1618–1620 u P. Lastman'a.

Potem w Leyden. W późniejszym wieku, w Anglii
ulegał wpływom Van Dyck'a.

Gerard Dou ur. 1613.

Syn szklarza. Nauka rysunku. Potem znów szklarstwo.

1628–1631. w pracowni R'a.

Joris van Vliet, lichy sztycharz kompozycji R'a.

Portrety ojca i matki, akwafortą i olejno
(Ojciec † 1630).

Ryciny Jorisa van Vliet według obrazów R'a:

M. Lot i córki 1631.

J Chrzest eunucha. 1631.

Św. Hieronim 1631.

Rysunek głowy w Luwrze.

Sława Rembrandta. C. Huygens mówi o nim koło r. 1631 jako o młokosie pełnym talentu. „Judasz odnoszący arcykapłanowi" pieniądze".

Wielka produktywność w Leyden:

akwaforty . „Les gueux"

Sceny pospolite i brzydkie.

Sceny z N. Test.

obrazy:

Starzec w czapce; z 2 Tancuchami. Cassel.

J. 1631. Dzieciątko przedstawione w świątyni. Haga.

1631. Św. Rodzina. Monachium.

Podróże do wolnomyślniejszego Amsterdamu, gdzie R. mieszka u Hendrick'a van Uylenborch, handlarza obrazów. Zamówienia w Amst.

Koło końca 1631 do Amst. się przenosi.

Poznajmy miasto.

Rozkwit. Nie ucierpiało od wojny wyswobodzenie. Przyłączyło się do powstania dopiero 1578. r. Pełno wygnańców z Flandryi i Antwerpii. — Floty holenderskie tu się tworzą, wojenne i handlowe.

1595 4 okręty dobijają do Indyj wsch.; zawiązują

tam stosunki handlowe.

1602 kompania Indyj Wschodnich powstaje.

1621 " " Zachodnich

Giełda amsterd. panuje w Europie.

„Gazette de Hollande" rozchodzi się po kontynencie.

Descartes nie może się nacieszyć ruchem miasta.

Rozwój miasta. Starych bram nie burzą. Brama św. Antoniego (istniejąca) zostaje wagą publiczną, a w jednej z jej wież mieści się cech malarski, w drugiej chirurgiczny. Hendrik de Keyser na czele budownictwa miejskiego. Świątynie protestanckie powstają.

Pomimo żarliwości religijnej tolerancya. Tekst Pisma ustalony przy pomocy żydów. 400 rodzin ich z Portugalii – rozrasta się; osobna dzielnica, ale nie Ghetto. 1657 równouprawnienie żydów. Spinoza.

Efraim Bonus, lekarz } przyjaciele R'a.
Menasseh ben Israel, hebraista

Klasyczna ziemia miłosierdzia. Schroniska, na czele których bogaci mieszczanie i mieszczanki. Regulamina funkcyonują dotąd. Sale posiedzeń — muzeami.

1632 szkoła wyższa (rodzaj Uniwersytetu). Izby retoryczne przodują całemu krajowi.
Komedye Brederoo; tragedye Jakoba Vondel, zrazu traktują sprawy wolnomyślności, historyą kraju, potem starożytność. Na starość katolikiem. — Jacob Cats

Miłość sztuki. Obrazy na scenach rodzinnych; doelenstukken i portrety rejentów. Dom holenderskiego mieszczanina, pełen malowideł (we Włoszech kościoły i ratusze; tu mieszkania prywatne są naturalnemi galeryami). Czystość, miłość home'u, mebli, brązów, zamorskich ciekawości, kwiatów, rycin, porcelan (Delft). Kraj ten obroniony od morza, od najezdcy chce mieć swój portret (Fromentin).

R. znajduje w Amst. modele kobiece: brzydkie

M. realistyczne akwaforty.

Dobry Samarytanin. Obraz

J. " " . 1633. Akwaforta, z obrazu, na odwrót

Judyta? Minerva? Berlin. Obraz.

Porwanie Prozerpiny. " "

Głowy starców (z jednego modelu)

M. w Cassel

Portrety:

J. Coppenol. Cassel.

Portret zbiorowy panuje w Holandyi:

Doelen

Rejenci

Lekarze.

1555 Filip II pozwala krajać trupy skazańców

Hugo Grotius nazywa anatomię „bezczeszczeniem"

Dopiero 1720 Frederyk Ruysch (ojciec malarki Racheli) robi pierwszą sekcyę kobiety.

Sala „anatomij" w Rijksmuseum

1601-1603 Aert Pietersen

1617. Michał Mierevelt

1619 Th. de Keyser.

1626. Mikołaj Elias.

1632 Dr. Tulp zamawia obraz u Rá. Lekarz słynny z nauki i uczynności.

Obraz podpisany: 1632.

Wzrost sławy.

1631 kilka portretów

1632 około 10

1632-34 około 40. — Np:

M. Mąż i żona. Brunświk. 1633.

Pł. Poeta Jan Krul. Cassel. 1633.

Budowniczy okrętów 1633. Królowa angielska.

Staruszka 1634. National Gallery.

Filozofowie Louvre.

Fryderyk Henryk, stadhouder, kupuje i obstalowy-
M. i J. wuje, 1633, sceny męki Pańskiej. Monachium. Skończone
wszystkie 1639.

Saskia van Uylenborch, córka uczonego prawnika, ławnika i burmistrza we Fryzji. Matkę traci młodo; ojca w 1624. r. Przebywa u jednego z 3 braci lub jednej z 5 sióstr. Rembrandt poznaje ją u handlarza obrazów Hendrika v. Uylenborch

M. Szereg jej portretów. Zrazu strojne, potem po-
J. ufniejsze. Narzeczona Żydówka – ks. Liechtenstein.
J. Portret Stockholmski
J. " Drezdeński
J. " Kassel.
M. „Narzeczona Żydówka" Ermitage. Raczej „Flora."

Po dojściu Saskii do pełnoletności, odbywa się
ślub w Amsterdamie 22. VI. 1634.
J. Na trzeci dzień po ślubie rysuje ją. Berlin

M. Portret żony i własny. t. zw. „Burmistrz Pancras z
żoną." Buckingam – Palace
J. „Śniadanie" Drezno

Akwaforty
J. Pasterze w Betleem
M. Zdjęcie z krzyża

13

148

M. Ecce Homo

M. Portrety

Olejne roboty z 1635 – 1639.

J. Ofiara Abrahama. 1635. Ermitage.

J. Kobieta z gwoździkiem. Cassel

J. T. zw. Six. Cassel.

J. Portret własny. Berlin.

J. " " Liechtenstein

J. " " Pitti

J. T. zw. Sobieski. Ermitage.

J. Samson grozi teściowi. Berlin

J. Ganimed. Drezno

J. Danae. Ermitage. Może z żony jak np. Rubens malował Andromedę w Berlinie.

J. Zuzanna w kąpieli 1637. Haga.

J. Wesele Samsona. Drezno.

J. Myśliwy z bąkiem. Drezno. 1639.

Studya nad światłocieniem.

J. Tobiasz leczy ojca. D'Arenberg. 1634? 1636?

J. Archanioł opuszcza Tobiasza. 1637. Louvre

J. Noli me tangere 1638. Buckingam-Palace.

~~Kasy~~

Kupiec ważący złoto. Akw. 1639.

Sława R'a sprowadza mu uczniów:

Govert Flinck

Ferdinand Bol

Geerbrandt van den Eeckhout i inni.

Szacunek dla indywidualizmu uczniów i dla porządku szkoły („Adam i Ewa")

Zbiory, rozrzutność, łatwowierność R'a.

15
150

Mieszkania:

Bloemengracht

II 1636 Nieuwe Does Straet

1638 na Binnen Amstel. „t' huys is genaemt die Suyckerbackery"

1639 5.I kupuje dom na Joden-Breestraat; wnosi się tam w maju.

X? XI? 1640 † matki R'a.

R. podwaja pracowitość.

J. Rodzina cieśli.

J Modlitwa Manoah'a i jego żony, rodziców Samsona w chwili gdy składali ofiarę prosząc o potomka, anioł uniósł się ze stosu.

Portrety:

Matka Sixa. Six, Amsterdam

Staruszki.

J. Por. p. Dobrzańskiej

M. Mężczyzna w framudze. Brukselle

J. Dama z wachlarzem. Buckingham

Narzeczona żydówka } Hr. Lanckoroński.
Ojciec liczący posag

Jakób godzi się z Ezawem. 1642 Ermitaż.

Frans Benning Cocq obstalowywuje Doelenstukk
u R'a za 1600 guld. (Około 100 guld. na osobę).

J. „Straż nocna" skończona przed lipcem 1642.
1715 przeniesiono do ratusza i obcięto.

19. VI. 1642 † Saskia.

Upadek sławy R'a po „straży nocnej"

Prace religijnej treści

J. Św. Rodzina. Ermitage. 1645.
Św. Rodzina p. Regulskiego.

J. Św. Rodzina (Holzhackerfamilie) Cassel.

Portret kobiety. (Saskia ?) 1643. Berlin

Rabin. Berlin. 1645

Elisabeth Bas. Amsterdam, wdowa admirała.

Natura. Krajobrazy.

w zbiorach R'a obrazy peizażystów:

J. Porcellis

Simon de Vlieger

Roelant Savery

Hercules Seghers.

2 kierunki w peizażu:

A. van Goyen

Esaias van de Velde

Salomon van Ruysdael.

B Swanenburch

Lastman.

Prace zromanizowanych zużytkował R. do Biblii

Burza. ✗ 1640. Brunświk

Krajobraz. 1638. Czartoryscy.

Akwaforty:

J. Chata z brogiem 1641.
J. Chata przy wielkim drzewie.
J. Trzy drzewa
J. i inne

J. „Zima" Cassel 1646

1646 – 1654. Nowe ożywienie.
Pasterze w szopie. 1646. Monachium
J. Rysunek
Zuzanna i starcy. Berlin
Studya z nagiego chłopca do akwafort

19

154

J Samarytanin. Louvre. 1648.

J. M. Rysunki

J Uczniowie w Emaus. 1648. Louvre

J. akwaforta z 1654.

Rok 1648 wielki w dziejach Holandyi. Traktat

w Münster : Ter Borch

v. der Helst

G. Flinck.

J 1648. „Concorde du pays" Rotterdam.

aniołowie u Abrahama. Ermitage.

„Hundertguldenblatt" 1649.

Za życia R'a mniej : 48 guld. na egz. wiedeński

1868 27.500 fr.

27000 Mk.

M. Faust

J. Chrystus nauczający. (Tombisch plaatgen) ✗ 1652.
Por. E. M. str. 337. Słowa Chrystusa.

M. Portret Jana Cornelisz Sylvius, akw.

M. " Efraima Bueno (Bonus). E. M. str. 85
Akw. i obrazek u Six'a.

J. „Trzy krzyże" akw. 1653

J ✗ 1650. Ruina. Obraz. Cassel.

J. Zwierzęta.
Konie.
Obraz w Dzikowie ✗ 1654.
Sceny polskie.

Geertje Dircx, mamka Tytusa, syna R'a, zapisuje dziecku majątek, potem wytacza proces R'owi. Ostatecznie zamknięta w domu waryatów.

21

156

Hendrickje Stoffels ur. 1626.

Wreszcie znowu akt kobiecy.

J. Por. dawne

J. Portret Henryki. Louvre. ✗ 1652.

J. Betsabea (Henryka). Louvre.

J. Kobieta w kąpieli (Henryka) 1654. N. Gallery.

23. VII. 1654. Henryka Stoffels przed konsystorzem

30. XI. 1654. chrzest jej córki, Kornelii

(1652. 15. VIII. pogrzebane pierwsze dziecko).

Nie została nigdy jego żoną.

„Zamiatająca" ✗ 1654. Ermitage.

„Staruszki" – 3 obrazy. „.

Mąż w zbroi. Cassel.

J. Putyfar, żona, Józef. Berlin

J. Zdjęcie z krzyża przy pochodniach. Akw.

Zbiory Rembrandta. 157

Bankructwo R'a.

Portrety po X 500 guld.

„Straż nocna" - 1600 guld.

6 scen Męki Pańskiej dla Fryderyka-Henryka - 4800 guld.

1631 pożycza Henrykowi van Uylenborch 1000 guld.

1640 " " " " znaczną sumę.

wspiera rodzinę żony

Obsypuje ją klejnotami

1640 - 1650 uznano że zbiory (bez obrazów) warte 11 000 guld.

1639 kupił dom bez pieniędzy.

J. Portret geometry. Cassel. 1656

M.J. " Dra Arnolda Tholinx. Akw. i obraz

M. Anatomia Dra J. Deymann. Amsterdam.

J. Jakób błogosławi synów Józefa. Cassel.

J. Piłat umywający ręce.

J. Portret (złotnika) Janusza Lutma. 1656. akw.

J. " starego Haaringa. 1655 Akw. } z izby Nie-wypłacalnych.

J. " Frans Bruyningh'a. 1658. Obraz. Cassel

25. 26. VII. 1656 – spisany inwentarz obrazów i mebli R'a.

(22. XI. 1657. ~~testament~~ Tytusa R'a, ustanawiający Henrykę i Kornelię "padkobierczyniami)

4. XII. 1657 R. zamieszkuje oberżę „pod koroną cesarską;" na Kalverstraat.

IX. 1658 – zbiory sprzedane za 5000 guld.

1. II 1658. dom sprzedany za 13000; potem za 11 218 guld.

1661. Rembr. zamieszkuje na Rozengracht.

1661. Syndycy.

Hendrickje umiera przed 1664.

Tytus † 1668

Rembrandt 8. X 1669.

Utrecht.

Najmniej narodowe malarstwo. Już Jan van Scorel (1495 - 1562) bawił w Rzymie i ulegał Rafaelowi. Teraz wpływ Caravaggia.

Próby oświetlenia; ostre, twarde.

1611 malarze odrywają się od siodlarzy i tworzą z rzeźbiarzami cech św. Łukasza.

1639 odłączają się i od rzeźbiarzy.

1696 zakładają akademię

1717 zamieniają ją na Tow. Przyjaciół sztuki

Adryan Bloemaert *1564 - †1651 Był w Paryżu u Hieronima Franken.

Mitologie i religijne obrazy.

Oświetlenia. Żółty koloryt utrechcki

Gerard van Honthorst. „Gherardo dalle notti" *1590 - †1654. {Uczeń Bloemaert'a}

wszystko przy oświetleniu.

Naśladuje Caravaggia.

Rodzajowe i rodzajowo pojęte relig. obrazy.

Huis ten Bosch w Hadze.

Cornelis van Poelenburgh. *1586 – +1667.

Naśladuje Elsheimera.

Figurki w krajobrazach. Dyanny, Nimfy.

Religijne obrazki

Jan Both +1652.

Adryan Both, jego brat, + ? 1640.

wpływ Elsheimera i Claude Lorrain'a.

Jest i poczucie natury i hol. motywa

Giovanni Battista Weenix. * 1621 – † 1660.

Kampania, porty

Dobre słońce.

Jan Weenix, syn poprzedz. * 1640 – † 1719 Amst.

Zrazu to co ojciec.

Potem martwa zwierzyna, na tle ogrodów, urn, balustrad.

Melchior d'Hondecoeter, synowiec i uczeń G. B. Weenix.

* 1635 Utrecht – † 1695 Amst.

Paulus Moreelse. * 1571 – † 1638.

„Vertumnus i Pomona" Rotterdam

„Chłopiec z jabłkiem." Bruksella.

Portrety

Jan Davidsz de Heem. * 1606 – † 1683/4.

Największy malarz kwiatów i owoców.

Haarlem.

Zdrowy realizm. Całe miasto – galeryą. Rodziny malarskie. – 1504 – wzmianka o cechu św. Łukasza.

1631 – reorganizacya.

Hendrik Goltzius

Cornelis van Haarlem

Karel van Mander.

Istniała tradycya i szkoła rysunkowa.

Pieter Claesz Soutman, sztychował Rubens'a.

Był w Polsce. * 1580 – † 1657.

Frans Pieters Grebber ; Doelenstukken w Haarlem

Pieter de Grebber, jego syn.

5
166

Pieter van Laer. * ~1590; 1623–1629 w Rzymie; ~~†...~~
† po 1658.
„Bamboccio," „Bambocciate"

—

Frans Hals. Portrecista tylko – ale zarazem histor. i rodzajowy malarz.
Zrazu cieplejszy i złoty.
Potem szary.
Wpływ Rembrandta: zielonawy.
Wreszcie szeroki do skoczców.

Ur. ~1580 w Antwerpii. Rodzice z Haarlem.
Uczeń Karela van Mander.
Od 1611 w Haarlem.
1616 † mu żona. 1617 żeni się znowu.
1617, 1618 członkiem izby retor. „de Wijngaardranken"
1644 w wydziale cechu malarskiego.

1661 zwolniony od opłat

1662 zapomoga od gminy.

1664 pensya 200 guldenów

1666 †.

Doelenstukken i t. d. w Haarlem:

1616

2 – 1627

1633

1639

1641 Regenci szpitala

2 – 1664 Regenci i regentki ochroniska.

Rodzina Bezensteijn. Z Haarlem do Luwru.*
W ogrodzie, z dziećmi i niańkami
Około 1620.

Portret własny z żoną. Amsterdam

Mamka z dzieckiem. Berlin.

Portrety :

Willem van Heythuysen. Liechtenstein.

Jacob Pietersz Olycan. Haga.

Profesor Johannes Hornebeek. Bruksella.

Figury rodzajowe.

—

Dirk Hals, młodszy brat Fransa.

Ur. przed 1600, † 1656.

J. Zebrania towarzyskie, koncerta i t. d.

Johannes Verspronck * 1597 – † 1662.

Naśladowca Halsa.

Portrecista.

J. Regentki domu sierot. Haarlem.

Jan de Bray, syn utrechckiego malarza
† 1697.

J. Portrety, sceny religijne.

Pieter Jacobsz Codde.
Ur. 1599/1600 amst. – † 1678 amst.
Uczeń Halsów.
J. Sceny towarzyskie

Jan Miensze Molenaer † 1668.
J. Sceny ludowe i towarzyskie

Adryan van Ostade. Ur. 1610 – † 1685
Uczeń Halsa.
wpływy A. Brouwer'a.
Około 1640 wzrasta; koloryt głęboki, lepsza kompozycja,

Cały szereg wybornych akwafort

Isack van Ostade. Ur. 1621 – † 1649.
Częściej w powietrzu
Krajobrazy
Konie (biały koń).
Może wytworniejszy

Cornelis Dusart. Ur. 1660 – † 1704.
Uczeń A. v. Ostade.

Krajobraz kwitnie stale w Haarlem.

Esaias van de Velde. † 1630
Maluje sceny wojskowe, jarmarki na tle krajobrazowem.

Jan Josefsz van Goyen.

Ur. 1596. Około 1616 bawi w Haarlem.

Allaert van Everdingen.

Ur. 1621.

1640 w Norwegii

1645 – 1652 w Haarlem

† 1675 Amst.

Salomon Ruisdael, stryj Jakóba.

Ur. ✡ 1600 Haarlem.

1670 † Haarlem.

R. podobny do Goyen.

Na starość ulega wpływowi Jakóba.

Jacob van Ruisdael.

Ur. 1628 albo 1629 w Haarlem

wpływy Salomona R'a, Allaerta van Everdingen.

1646 pierwsze roboty

1648 w cechu malarskim Haarlemu.

1659 w Amst.; obywatelem miasta.

1681 Menonici posyłają go Almozeniershuis w Haarlem.

† 1682.

Okolice Haarlemu, düny; lasy.

Okolice zamku Bentheim

Norwegia. Czy był tam? A. v. Everdingen?

Charakter drzew.

Kolor wody w górach.

Niebo ruchome Hollandyi.

Osobiste pojęcie krajobrazu. Dusza artysty w pracach. Un paysage est un état d'âme.

Jednak obok pierwszorzędnych prac, inne teatralniejsze, Tatwe.. „Rampa".

Romantyk. Kaskady; wykoślawione drzewa; wrażenia ujrzanych naraz wodospadów.

Stafaż: A. v. de Velde, Berchem, Wouwermann.

—

Jan van der Meer (Vermeer van Haarlem).

Ur. 1628

† 1691.

Głównie widoki diun.

Jan Wijnants. Ur. ✗ 1620

1660 - 1672 w Amsterdamie

Stafaż: A. v. de Velde, Wouwermann i t. d.

Rzadkie liście

Piaszczyste wzgórze...

Pieter Mulier „Cavaliere Tempesta."
* 1637 ur. w Haarlem
w Genui, Medyolanie
+ 1701 w Medyolanie.

Nicolaes Berchem. Ur. 1620. Haarlem.
Goyen ale jeszcze więcej Włosi
wpływają. + 1683. Amst.
Był pewno we Włoszech.
Pasterze w ostatach
Kożuch na odwrót
Błękitna spodnica.
„Birbante-rocco"
Próby mytologii. Sielanki.

Filip Wouwermans, ur. 1619 Haarlem – +1668 Haarl.
Krajobrazowy.

Malarze architektury.
Job i Gerrit Berckheyde.

Willem Claesz Heda.
Malarz „śniadań"

Amsterdam

1579 malarze odłączają się od mularzy i tworzą cech osobny.
Doelenstukken kwitną zwłaszcza w Amsterdamie.

Portreciści:
Nicolas Elias Ur. 1590/91, † po 1646.
wpływ na Helsta

Thomas de Keyser. (syn Hendrika) Ur. 1596/7 † 1667
wpływ na Rembrandta.

Pietro Lastman. Ur. 1583. Amst.
U ucznia Cornelisa Cornelissen.
We Włoszech, w Amsterdamie
+ 1633. Amst.
Elsheimer: „Ucieczka do Egiptu" Rotterd.
- „Dawid w świątyni" Brunświk.
- „Narodzenie" Haarlem.

Krajobraz:
Hercules Seghers + po 1640.

Aert van der Neer. Ur. 1603, Amst
oberżystą w Amst.
+ 1677 w Amst.
Noce księżycowe
Pożary nocą.
Brzegi rzek

Rembrandt

Uczniowie Rembrandta:

1) Jan Lievens, ur. 1607
kolega R'a u Lastmanna.
w Anglii, Antwerpii, Amst.
+ 1674 Amst
Bywa akademicki.

Salomon Koninck ur. 1609 + 1656.
Są „rabini" jego uważani za
prace R'a. Światłocień.

2) Filip Koninck. ur. 1619 + 1688.
Był pewno uczniem R'a.
Krajobrazy (m. stylem Vermeera z
Haarlemu a stylem R'a).

Jacob Adriaensz Backer (odróżnić od Adryana B
jego synowca!). Uczeń R'a. Portrecista.

Govaert Flinck Ur. 1615 – † 1660.

Zrazu zupełnie za mistrzem.
Potem freski w ratuszu amsterd.
w Huis ten Bosch
przechodzi nieco do akademicznego kierunku.

Ferdynand Bol. 1616 – † 1680
Podobny rozwój jak u Flincka.
Bol miękny, cieplejszy w tonie.

3) Karel Fabritius. Zginął w Delft przy eksplozyi prochowni, 1654.
Uczeń R'a po 1640.

Barent Fabritius. Żył jeszcze 1672.

Samuel van Hoogsträten. Ur. 1626 _ + 1678.
Architektury.
Sceny rodzajowe.

Nicolaes Maes Ur. 1632 _ + 1693.
1650_1654 u R'a.
Potem w Antwerpii.
Barokowe portrety.

Aert de Gelder. Ur. 1645 _ + 1727.

Bartholomeus van der Helst.

Ur. 1611/12

Uczeń Nicolas'a Elias.

od 1636 w Amst.

† 1670 , Amst.

1639 Doelenstukk

1648 Uczta

1653 Regenci.

Pieter de Hooch (Hoogh)

Ur. 1630, † ? 1677.

Nic. Maes, Vermeer van Delft i on wprowadza-ją efekta światła tak silne jak Rembrandt ~~ale~~ rzeczywistsze.

Czerwony kolor przoduje.

Perspektywa domów, sieni i t. d.

Paulus Potter.

Ur. 1625, Enkhuyzen.

1646–1648 w Delft

1649–1652 w Hadze

1654 † Amsterdam.

Od drobiazgowości pierwszych prac idzie do ogółu.
Od suchości do szerokiego malowania i pojęcia.
Rozwój – w przeciągu lat 10.

Polowanie na niedźwiedzia. 1649. Amst.
Orfeusz. 1650. Amst.
Diderik Tulp na koniu. 1653. Six.

J. 1644. Krowy. Cassel.
1645 Chata skotarza. Amst.

1647. „Byk" Haga.

Karel du Jardin.

Ur. 1622, Amst.

Uczeń N. Berchem'a

Pod wpływem P. Potter'a

We Włoszech.

1656 – 1659 w Hadze.

X 1675 wraca do Włoch.

† 1678 w Wenecyi.

Pod wpływem Włoch

Naśladuje Berchem'a.

Mężniejszy i oszczerszy.

Malarz światła.

—

Jan van de Velde, kaligraf

Esaias	Jan II	Willem, stary
peizażysta	sztycharz	marynista
	Willem młody	Adryan
	marynista	peizażysta.

Adryan van de Velde.

Ur. 1635/6

Uczeń ojca (Wilhelma II), Wynantsa;
pod wpływem Pottera.

+ 1672, amst.

Krajobrazy.

Bydło

Nadmorskie widoki.

Sztafaże na cudzych obrazach.

Szkice jeszcze lepsze od obrazów.

Meindert Hobbema.

Ur. 1638

Od 1668 urzędnikiem (mierniczym płynów)

+ 1709.

Młyny. Grupy drzew; oświetlone miejsce.

Nagła sława od końca XVIII. w.

Jan van der Heyde (Heyden). Ur. 1637 – † 1712.
Widoki miast. (Był w Anglii, Niemczech)

Jan Hackaert. Ur. 1629 – † 1699.
Był we Włoszech.

Adam Pynacker. Ur. 1621 – † 1673.
Naśladowca Both'a.

—

Simon de Vlieger. † 1660.

Jan van de Capelle. Żył jeszcze 1680.

Willem van de Velde, de oude.
Ur. 1611/12.
W Amsterdamie.
Malarz nadworny Karola II i Jakóba II
† 1693 w Londynie.

Willem van de Velde, de jonghe.
Ur. 1633.
Uczeń ojca i S. de Vlieger.
Malarzem nadwornym angielskim
† 1707 w Greenwich.

Leyda.

Uniwersytet, założony 1575. Grotius, Scaliger.
Ojczyzna Łukasza i Rembrandta.

1610 próba założenia cechu.
1642 „Schilders-Camer"
1648 cech św. Łukasza założony

Jacob van Swanenburch ur. ✕ 1580. † 1638.
Nauczyciel R'a.
Obraz w Kopenhadze: „Procesya na placu św. Piotra"

Jan van Goyen, ur. 1596
1615 we Francyi
1616 u Esaias van de Velde w Haarlem.
w Leydzie, w Hadze
+ 1656 Haga.

Gerard Dou
Ur. 1613
Na nauce u sztycharza B. Dolendo; wykończenie.
1628– 1631 u Rembrandta. Pustelnicy, rabini.
Malarz spokojn w burzliwej epoce.
ani wytworny świat w atłasie ani karczma.
Draperye, dywany, gitary, okno rzeźbione.
Nie Holender.
Nocne oświetlenia
+ 1675, Leyda.

Gabriel Metsu

Ur. 1629/30.

Najprawdopodobniej uczeń Gerarda Dou

1650 do Amsterdamu. Chwilowy wpływ Rembrandta

† 1667. Amst.

Frans Mieris de oude. Ur. 1635. † 1681.

Uczeń Gerarda Dou.

Zdarza się i motyw ludowy.

Willem van Mieris, syn poprzedz. Ur. 1662 † 1747.

Zrazu realista, naśladowca ojca.

Potem suchy, lizany, allegoryczny.

Frans v. Mieris de jonghe. Ur. 1689 – † 1763.

Syn Willem'a.

27
188

Pieter van Slingelandt. Ur. 1640 – †1691.

Quirin van Brekelenkam. †1668.

Brązowo-czerwony.

Jan Steen.

Ur. 1626, Leyda.

Uczeń Niemca Nikolaus Knupfer w Utrecht; wykształconego pod wpływem Bloemaert'a i Elsheimera.

Potem może A. v. Ostade, prawdopodnie Dirk Hals wpłynęli na Steena.

1648 w gildzie św. Łukasza w Leydzie.

1649 żeni się z córką Jana v. Goyen w Hadze.

1653–1658 w Leydzie.

w Haarlem.

1672 w Leydzie ma koncesyę na szynk.

† 1679 w Leydzie. Nie prawda, że umarł w nędzy.

Szarlatani.

Wiejscy dentyści.

Pijacy.

Kobiety chore z miłości.

Uczty narodowe

Sceny rodzinne

Sceny religijne (wesele w Kanie gal.). Zasłona.

Haga.

Siedziba stanów, stathouderów, arystokracji.

Brak życia. Szkoła malarska nie mogła powstać.

od 1487 księga cechu św. Łukasza; razem z ręko-
dzielnikami

1656 dopiero „Schilders-Confrerye"

1682. „Accademie van de Teycken-Const"

Jan van Ravesteyn. Ur ✕ 1575 – † 1657.
Portrety
Doelenstukken.

Kaspar Netscher. Ur. 1639 Heidelberg
Uczeń Ter Borcha.
1659 żeni się w Bordeaux
1662 członkiem cechu w Hadze
† 1684, Haga.
Malarz wyżnych sfer.

Constantin Netscher Ur. 1668, Haga – † 1722, Haga.

Jan Porcellis . Rodem z Gandawy. † 1632, Haga.

Delft . cech założony 1613 trwał do 1837. r.

Michiel Jansz Miereveldt

Ur. 1567. † 1641.

Około 10000 portretów. Naturalnie pomagali mu uczniowie.

Zrazu twardszy, potem cieplejszy.

Antoni Palamedesz Stevaerts.

Ur ? 1600 – † 1671.

Sceny towarzyskie w stylu D. Hals'a

Portrety w rodzaju Miereveldt'a.

Jan Vermeer (van der Meer) van Delft.

Ur. 1632 w Delft.

Uczeń Karel'a Fabritius

1655 Pieter de Hoogh w Delft

† 1675.

Rotterdam, Dordrecht i t. d.

1609 cech św. Łukasza.

Adriaen van der Werff

Ur. 1659 – † 1722

Mieszkał długo u kurfürsta w Düsseldorf

W Dordrecht wzmianki o cechu od 1580. r.

1642 tworzą malarze „simpele confrerie"

Jacob Gerritsz Cuyp. Ur. 1594

Uczeń Bloemaert'a ?

† 1651/2

Portrety

Aelbert Cuyp, syn poprzedzającego Ur. 1620

Uczeń ojca. Wpływ Jana van Goyen

† 1691.

Arnold van Houbraken.

Ur. 1660. Uczeń Sam. v. Hoogstraten

1710 do Amsterdamu

1718–1721 książka

† 1719.

Deventer, Zwolle i t. d.

Gerard Terborch de oude. Ur. 1584 – † 1662

Tylko rysunki. Był we Włoszech

Gesina Terborch jego córka Ur. ~~x~~ 1633 – † 1690.

Gerard Terborch de jonghe. Ur. 1617

Uczeń ojca. W Anglii, we Włoszech.

W Amst. wpływ Rembrandta.

1646 w Münster

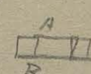
W Hiszpanii. Velasquez.

† 1681 w Deventer.

Po r. 1000 romański styl.

Za małe kościoły. Myślano o podporach dla sklepień większych. Mówię tu o architekturze kamiennej.

Sklepienie krzyżowe zostało; słupy wzmocniono i podparto Potem słup osobny, wspornik (szkarpa) i łuk przerzutany (arc-boutant). U nas wspornik wewnętrzny (w nawie bocznej).

Okrągły łuk zastąpiono ostrym. Bo w rom. stylu i stąd różnica słupów. Nie można było przyjąć układu gotyckiego

bo by AB nie było półokrągłym. Skoro ostry łuk wszedł, można mu nadać różną ostrość. Nie ściany tylko słupy stanowią gmach (można dać okna zamiast ścian).

1) Bramante. Słupy kopuły do pół pendentywów, 1. ramię.
2) Rafael. – nawa główna, kasetony?, arkady kopułek.
Przerwa.

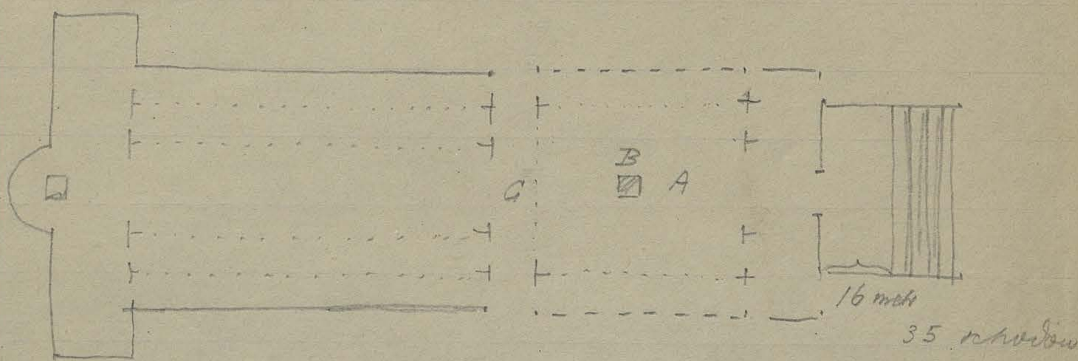
1534. Ant. da Sangallo. (Pal. Farnese).
o 3.20 metr podniósł grunt (Grotte)
Kształt kaplic zmieniony.
(+1546)

1547 M. Angelo
Przedłuża absydy.
Krzyż ~~grecki~~.

1605. Maderna przedłuża ramię

1629 Bernini około fasady
1667 kolumnady.

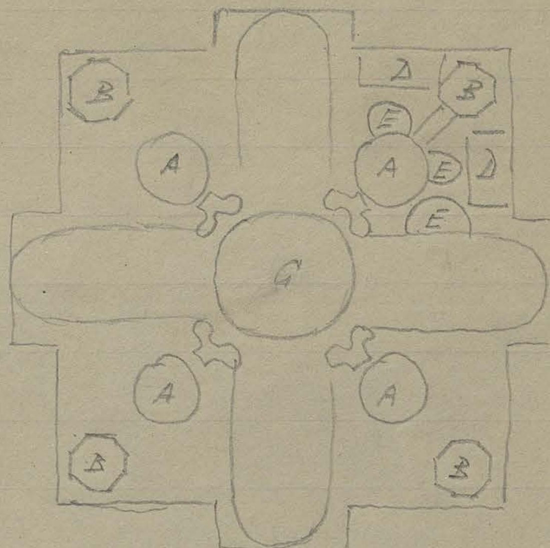
Stara bazylika

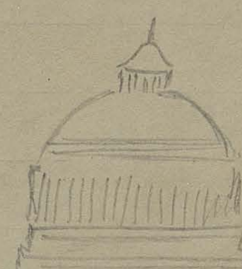

A - Atrium

B Cantharus

G Narthex

1. Plan Bramantego

A Kopułki

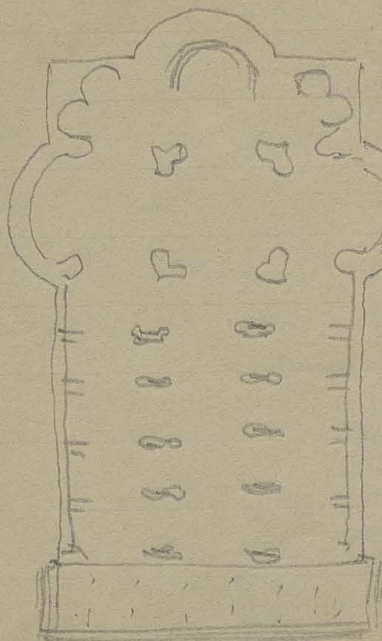
B Wieże

G Kopuła

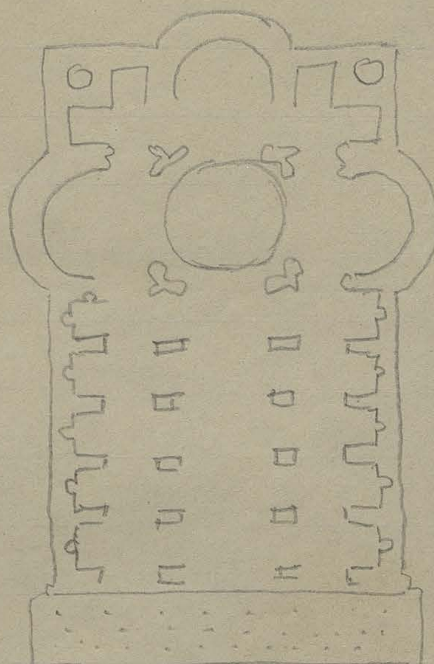
D Wejścia

E Nisze kaplic

2 Plan Bramantego.

Plan Rafaela. 1515.

3 rzędy.